BYSTRICKÝ PERMON

Banskobystrická revue pre popularizovanie vedy, umenia a cestovného ruchu

Ročník XVI. **Číslo 3.** **September 2018**

HISTORICKÉ ZAHADY Z OKOLIA BANSKEJ BYSTRICE

Radvanský jarmok ponúkal návštevníkom okrem tradičných remesiel aj rôzne kuriozity. Jedna z nich sa predvádzala v roku 1904. V zbierkach Stredoslovenského múzea v Banskej Bystrici sa zachovala unikátna pohľadnica, ktorú bolo možné poslať v roku 1904 z jarmoku ako spomienku. Text na pohľadnici prezrádza čo, respektíve koho mohli návštevníci obdivovať:

KURIOZITA Z RADVANSKÉHO JARMOKU

„Na pamiatku od mladého obra!,
ktorý sa v roku 1904 predstavil na Radvanskom jarmoku (jarmoku baróna Radvanského). Mladý obor mal 17 rokov, bol 182 cm vysoký a obvod hrudníka mal 172 cm“.

Filip Glocko

NAPÍSALI O BANSKEJ BYSTRICI

„Nejkrásnejším slovenským městem podle pořekadla „Za živa v Bystrici po smrti v nebi“, je Baňská Bystřice: je nejen krásně položena V půvabné kotlině, ale také najvýstavnějším městem na Slovensku. K rozkvětu Baňské Bystřice přispělo bohatství dolů a četné výsady a statky, jimiž město obdaroval král Belo IV. Bohatí meštané opevnili město hradbami a příkopy (hlavně proti Turkům), vystavěli krásné gotické kostoly a zakládali školy, takže Baňská Bystřice byla již v 18. - 19. století důležitým kulturním střediskem. Pod záštitou šlechetného biskupa Štefana Moyzesa působili na bystřických školách uvědomelí Slováci a vycházely tam slovenské časopisy; tehdy byla Bystřice městem slovenským.“

Bohuslav Vavroušek
o Banskej Bystríci v roku 1923

„Fuggerovská cesta“ štartuje v štyroch krajinách Európy

Toto je tlačová správa, zverejnená spoločnosťou Regio Augsburg Tourismus, ktorá sa dá porovnať s našimi OO CR. Jej cieľom je rozvoj CR v Augsburgu a okolí. Myslím, že nám pomôže hlbšie sa zorientovať v zámeroch a spôsobe uvažovania našich nemeckých partnerov.

Regio Augsburg iniciuje kooperáciu v oblasti CR s partnermi v Rakúsku, Taliansku a na Slovensku a štartuje projekt „Fuggerovskej cesty“.

Odkiaľ prišlo legendárne bohatstvo Fuggerovcov v „zlatom Augsburgu renesancie“? Obvykle sa myslí na tkáčstvo, obchod s korením a bankové obchody s cisármi, kráľmi a pápežmi. Ale to je len časť pravdy: Najdôležitejším zdrojom príjmov bolo – od čias Jakuba Fuggera „Bohatého“ až do prvej polovice 17. storočia – montánne hospodárstvo. Fuggerovci boli akýmisi „Kruppmi včasného novoveku“. Viedli montánny koncern, v ktorom síce aj zlato a striebro hrali svoju úlohu. Ale skutočné „banské požehnanie“ pochádzalo z ťažby rúd, skutočné bohatstvo z obchodu s meďou, olovom, ortuťou a ďalšími kovmi, ako aj z ich ďalšieho spracovania. V hutníckych centrách vznikali výrobky zo zliatin bronzu, mosadze a červeného bronzu. Dokonca ani zásobovanie baníkov nebol odvetvím obchodu, ktoré by sa malo podceňovať. Fuggerovský montánny koncern bol aktívny v celkove desiatich krajinách Európy a v najmenej dvoch tuctoch banských miest, v stanovištiach hút, ako aj v distribučných centrách medzi Španielskom a Slovenskom, medzi Belgickom a Talianskom a v Nemecku od Allgäu až po Durínsko zanechal fuggerovské domy, zámky, sakrálne umenie a iné pamätihodnosti. Fuggerovci robili známym (a robia známym dodnes) meno Augsburgu vo veľkých častiach Európy.

Pokračovanie na str. 2.

SEDEM NERESTÍ A ICH NEZNÁMY AUTOR V BANSKEJ BYSTRICI

Najstarším sakrálnym objektom v Banskej Bystrici je impozantný farský kostol Nanebovzatia Panny Márie, prebohatý množstvom umeleckých pokladov. Jeho počiatky siahajú do románskeho obdobia, ešte pred vpád Mongolov do Uhorska (1241) údajne do roku 1225. Pramene rímskokatolíckej cirkvi v Banskej Bystrici udávajú tento neskutočný letopočet.

Podobizeň Antona Pilgrama na Štefanskom dóme vo Viedni

Premena baníckej osady na mesto viedla aj k prvej gotickej prestavbe chrámu, prebiehajúcej cez celé 14. storočie pričom jej počiatky sa pripisujú legendárnemu županovi Zvolenského domínia rytierovi magistrovi Dončovi. Najprv v prvej tretine 14. storočia sa vedú stavebné práce na zaklenutí bočných lodí farského kostola a na severnej strane prístavba sakristie, potom nasleduje regotizácia celého objektu.

Od 7O. rokov 15. storočia začína honosná neskorogotická prestavba samotného chrámu výstavbou bočných kaplniek, ktorú vedú majstri: majster Štefan, ďalej majster Ivanuš, majster Hanuš a majster Tibald. Vzniká stavebná dielňa, ktorá realizuje výstavbu aj ďalších objektov v mestskom hrade na podnet najznámejšieho banskobystrického donátora tej doby Michala Königsbergera.

Pozorného návštevníka už na prvý pohľad upútajú neznáme postavy na strieškach oporných pilierov presbytéria farského kostola Nanebovzatia Panny Márie. Pôvodných sedem figurálnych kompozícií približuje alegorické vyobrazenie siedmich smrteľných hriechov – nerestí: pýchu, lakomstvo, obžerstvo, závisť, smilstvo, lenivosť, hnev. Protipólom hriechov sú cnosti: pokora, štedrosť, láskavosť, trpezlivosť, cudnosť, striedmosť, usilovnosť.

Na presbytériu je však zachovaných len 6 kompozícií (jedna kompozícia je nečitateľná) počnúc krajným južným pilierom: 1 – pýcha: torzo sediacej mužskej postavy; 2 - lakomosť: poprsie kráľa; 3 - obžerstvo: fantastické zvieratá; 4- hnev: muž s turbanom; 5 – smilstvo: zachovali sa iba zlomky dvoch figúr; 6 - lenivosť: busta muža v kapucni s nápisovou páskou; 7 – závisť: figurálna skupina muža a ženy.

Neresť Závisť

Zoznam siedmich smrteľných hriechov vychádza zo zoznamu pôvodne ôsmich nerestí, ktorý prvýkrát zostavil Evagrius Ponstký - kresťanský kazateľ v 4. storočí. Hlavné hriechy: pýcha, lakomstvo, závisť, hnev, smilstvo, obžerstvo a lenivosť bývajú označované aj ako neresti. Katolícka cirkev ich registruje od čias pápeža Gregora Veľkého (590- 604). Pomenovanie hlavný hriech znamená, že vychádza z hlavy (latinsky caput), preto sa v iných jazykoch nazývajú aj kapitálne hriechy. Iné pomenovanie je kardinálny hriech (latinsky cardo - pánt - prenesene okolo ktorého sa všetko otáča). Ide o stavy mysle, okolo ktorých sa „otáča" celá hriešnosť človeka. Ide teda o hriechy a ľudské slabosti, z ktorých najčastejšie vychádza ďalšie hriešne konanie. Plodia iné hriechy a iné neresti[1]. Za autora tohto vzácneho stredovekého diela je považovaný muž, ktorý svojou umeleckou schopnosťou prekročil rámec strednej Európy – Anton Pilgram. V odbornej literatúre sa stretávame aj s priezviskom Pilchramb[2].

Rovesník Benedikta Rejta (1450 –1534)[3], Veita Stossa (1448–1533) a Majstra Pavla z Levoče (1460–1537–1542) sa narodil v Brne okolo roku 1460, pričom umelecké gény v rodine (maliari, sochári) sa už objavujú v polovici 14. storočia nielen v Brne, ale tiež v Jihlave. Štúdiá a prvé profesionálne kroky mladého Antona sú spojené s Viedňou, švábskymi mestami Ulm, Esslingen a francúzskym mestom Štrasburg. Do rodného mesta prichádza Pilgram na začiatku 16. storočia ako erudovaný majster poverený viesť kamenársku hutu pri výstavbe kostola Sv. Jakuba. Vlastné majstrovské značky a letopočty potvrdzujú jeho konkrétnu účasť pri tvorbe: severnej bočnej lode chrámu, ku ktorej pristaval predsieň, jednoposchodovej sakristii s arkierom na stĺpe a v dvoch konzolách. Pilgramovi sa pripisuje aj výstavba stĺporadia v ďalšom brnenskom chráme Sv. Petra a krúžená klenba v chráme Sv. Mórica v Olomouci.

Z civilných stavieb v Brne ho preslávila Židovská brána (1508) strhnutá na začiatku 19. storočia. Zlomky z tejto stavby sú zachované v lapidáriu (zbierke kamenných plastík) Múzea mesta Brna.

Najznámejšou Pilgramovou stavbou v Brne je jedinečný portál na Starej radnici z roku 1511, na ktorej vidieť porušovanie vertikality motívom ohýbajúcich sa fiál. Odbornou verejnosťou je portál považovaný za najkrajšie dielo neskorej gotiky v strednej Európe.

Rozporuplný je pohľad historikov umenia na Pilgrama sochára. Zatiaľ čo drobné plastiky: Kladenie do hrobu, Nosič kazateľnice a Kráčajúci sokoliar, pôvodne považované za jeho dielo dnes historici umenia spochybňujú, tvorbu veľkých plastík uložených v zbierkach Moravskej galérie v Brne: Sv. Peter Mučeník a Dominikánsky svätec, mu odborníci jednoznačne pripisujú. Odborná literatúra hovorí o dvoch umeleckých obdobiach velikána neskorej gotiky.

Brnenské obdobie (1500–1511) vynieslo Pigrama na európsku úroveň, čo sa následne prejavilo pozvaním do Viedne, do funkcie hlavného staviteľa Dómu Sv. Štefana v rokoch 1511–1515 (Viedenské obdobie), pre ktorý vytvoril nezabudnuteľnú kazateľnicu, podnožie pre organ a epitaf J. Keckmannovi. Vo Viedni tiež zaklenul krúženou klenbou kaplnku Viedenského zemského súdu (1513). V dolnorakúskom Sindelburgu chórovú kaplnku a v korutanskom Ebendorfe strednú loď [4].

Pilgram patril medzi umelcov, ktorí svoje umelecké pôsobenie potvrdzovali kamenárskymi značkami a vlastným autoportrétom. Tak tomu bolo v Brne, vo Viedni a vďaka tomu sme prišli na to, že vynikajúci neskorogotický umelec istý čas tvoril aj na Slovensku.

V Bratislave v čase medzi rokmi 1510–1515, postavil predsieň so zaklenutou sieťovou klenbou pred južný tzv. Žigmundovský portál (v Dóme Sv. Martina). V Banskej Štiavnici na podnet tamojšieho komorského grófa Erazma Rössela vytvoril v rokoch 1512–1514 v jeho súkromnej nadačnej kaplnke Panny Márie Snežnej na Frauenbergu rebrovú krúženú klenbu.

Najrozsiahlejšie dielo na Slovensku vybudoval Anton Pilgram v Banskej Bystrici. V súčasnosti si nielen milovníci výtvarného umenia (možno nie všetci) už nedávajú otázku či pôsobil Pilgram v Banskej Bystrici pri neskorogotickej prestavbe farského kostola[5]. Skôr ich zaujíma odpoveď, čo sa z jeho staviteľského a sochárskeho prejavu zachovalo. Ťažko si totiž predstaviť situáciu, že umelec tak výnimočných kvalít, akých bezpochyby Anton Pilgram bol, sa podujal pracovať len na prestavbe sakristie a výstavbe oratória – súkromnej kaplnky – sv. Jána Almužníka vo farskom kostole Nanebovzatia Panny Márie pre Michala Königsbergera, najvýznamnejšieho donátora farského kostola. Žiaľ, opakované požiare v Banskej Bystrici nezničili len archívne materiály stredovekého mesta, ale aj výsledky tvorivej činnosti. Jemu vlastný umelecký prejav, majstrovské značky a nezameniteľný autoportrét sú totiž ešte aj dnes čitateľné nad sakristiou farského kostola v oratóriu sv. Jána Almužníka; v kaplnke sv. Barbory a na strieškach oporných pilierov presbytéria farského kostola, kde sedem pôvodných plastík symbolizuje sedem hlavných hriechov.

V oratóriu, okolo roku 1500, sú pre Pilgrama charakteristické okrem jedinečnej krúženej klenby, tri figurálne konzoly, z ktorých vyrastajú na severnej stene kaplnky predĺžené laloky kružieb. Konzoly reprezentujú, ako píše Katarína Szmudová, „založenie, budovanie a poslanie objektu." Na prvej konzole nárožná postava drží štítok s baníckym znakom (dve

prekrížené kladivká, na druhej, strednej konzole je postava fundátora oratória – Michala Königsbergera, ktorá drží štítok, na ktorom je rebrík s iniciálami M. C. Tretia postava – pravdepodobne autoportrét samotného staviteľa oratória, zobrazuje muža v dobovom odeve s jednou rukou v bok, s druhou opretou o stenu, hľadiaceho do vrcholu klenby. Peter Kresánek v c. d. na strane 543 pripúšťa druhú alternatívu, že nemenovaný staviteľ realizoval návrhy Pilgrama z jeho poverenia. Nechcel uveriť, že Anton Pilgram osobne pôsobil v neveľkom banskom meste na strednom Slovensku.

Hoci neskoršie nátery stlmili pôvodné vyznenie autorovho rukopisu, črty tváre nesú spoločné znaky s inými známymi Pilgramovými autorportrétmi (rovný nos, energická brada, vysoké nadočnicové oblúky), i keď sa v nich prejavuje únava a dezilúzia starnúceho človeka. Naproti tomu postava a elegantné držanie tela vyjadruje sebavedomie a spoločenské postavenie uznávaného majstra. Dokončenie klenby spolu s osadením konzol sa pokladá za dielo Pilgramových tovaryšov, pretože spadá do obdobia po jeho smrti. Pilgramov rukopis nachádzame aj na klenbe sásovského kostola. Poukazuje nato jeho i Königsbergerova značka v klenbe kostola, ale i nevšedné riešenie zaklenutia presbytéria s pretínajúcimi sa rebrami v tvare kosoštvorca a do tohto priestoru zakomponovaného štvorcového reliéfu s námetom patrónov kostola. Jeho rukopis cítiť aj v kostole na Starých horách a aj na klenbe kostola v Jakube, ktorého dokončenia sa už nedožil.

Neresť Zlosť

Spoluprácu A. Pilgrama s M. Königsbergerom, môžeme odhadnúť minimálne od roku 1492 a nebola ukončená rokom smrti donátora (1505).

Dovoľujeme si vyjadriť myšlienku, že Anton Pilgram viedol svojich spolupracovníkov pri neskorogotickej prestavbe farského kostola v mestskom hrade, pri zaklenutí hlavnej lode a presbytéria, že bol autorom pastofória[6],na hlavnom oltári farského kostola v mestskom hrade a v kostole na Starých Horách, že viedol výzdobu oporných pilierov hlavnej lode a presbytéria farského kostola v mestskom hrade.

Anton Pilgram zomrel na jeseň v roku 1515 vo Viedni. Patril medzi najvýznamnejších pokračovateľov gotického „veľmajstra“ Nicolasa Gerhaerta z Leidenu[7]. Jeho záverečné práce vytvárajú pozvoľný prechod od gotickej umeleckej koncepcie k renesančnej dynamike. Albert Kutal (český historik umenia) to vyjadril nasledovným spôsobom:

„V telesných partiách a najmä tvárach jeho figúr je taká miera videnia a taký stupeň záujmu o individuálny život jedinca, že tu vlastne sochár opúšťa pôdu stredovekého názoru, ktorý vždy prekračoval sféru individuálnosti“.

Neresť Smilstvo

Viera Luxová sa domnieva, že A. Pilgram zohral poprednú úlohu pri zaklenutí presbytéria a pravdepodobne aj hlavnej lodi farského kostola. Vo Výtvarnom živote 26/1981 s. 16–19 o Pilgramovi ďalej píše: majstrovská značka na erbovom štítku klenby sakristie vo farskom kostole v mestskom hrade v B. Bystrici potvrdzuje priamu účasť popredného staviteľa a sochára svojej doby Antona Pilgrama na neskorogotickej prestavbe farského kostola“. Podľa Luxovej mohol A. Pilgram spolupracovať na prestavbe farského kostola v B. Bystrici na podnet Michala Königsbergera už v rokoch 1495–1502 a vystriedať majstra Štefana, predpokladaného vedúceho prestavby farského kostola v rokoch 1473–1495. S týmto názorom súhlasí Kaliopi Chamonikola v Umění LII/2004 s. 404 – 426. Juraj Žáry pripúšťa možnosť pôsobenia A. Pilgrama v B. Bystrici už okolo roku 1500.

S kamenárskou značkou podobnou tej vo farskom kostole v Banskej Bystrici sa stretávame aj v kostole v Sásovej a v kostole sv. Jakuba v Jakube. Píše o tom Adriana Reťkovská v knihe Sásová a Rudlová – monografia obcí Banskej Bystrica 2010: kapitola Rímskokatolícky kostol sv. Antona a sv. Pavla pustovníkov v Sásovej s. 135–148: „dielňa pracujúca na prestavbe farského kostola sa premiestnila do Sásovského kostola, v ktorom realizovala zaklenutie jeho lode a presbytéria. Donátorom aj v tomto kostole bol Michal Königsberger, dokladom čoho je jeho erb na juhovýchodnej strane presbytéria ako aj portrét na tabuľovej maľbe. Adorácia pozostatkov sv. Antona Pustovníka, na hlavnom oltári na vnútornej – odvrátenej strane krídlového oltára. Na klenbe kostola jednoznačne určená bola kamenárska značka štítu klenby presbytéria patriaca Antonovi Pilgramovi. Klenba presbytéria je jeho dielom, ktoré zopakoval v rozvinutejšej forme v južnej predsieni Dómu sv. Martina v Bratislave.

Pôsobenie Antona Pilgrama v B. Bystrici na prelome 15. a 16. storočia podporuje rozšírený názor o mimoriadnej spoločensko-ekonomickej a kultúrnej úrovni Banskej Bystrice v tomto čase.

Poznámky

1. Kresby siedmich nerestí na presbytériu farského kostola pozri v publikácii: Jozef Ďuriančik, Jozef Frtús, Jozef Kreutz: Mestský hrad v Banskej Bystrici. Dali 2018.
2. Je známy aj Pilgramov menovec Franc Anton Pilgram (1709 – 1761), rakúsky barokový architekt a staviteľ. Pôsobil vo Viedni, Znojme Bratislave a v Jasove vytvoril vrcholnú stavbu slovenského baroka: kláštor a kostol alžbetiniek.
3. Český staviteľ a architekt nemeckého pôvodu(1454–1536). Viedol prestavbu pražského hradu, je autorom Vladislavského sálu a klenby kostola sv. Barbory v Kutnej Hore.
4. Staršia umelecká literatúra zasadzovala počiatky profesionálnej činnosti Antona Pilgrama po boku vtedajšieho najznámejšieho švábskeho umelca Helbronnu Hansa Seyfera. V tomto meste sa mal mladý Pilgram zúčastniť na stavbe chóru v kostole Sv. Kiliána. Ďalej je diskutabilné jeho pôsobenie pri zaklenutí marianskej kaplnky farského kostola v Schondorfe a klenby farského kostola vo Wimpfen am Bergu.
5. Viera Luxová, Katarína Szmudová, Adriana Reťkovská, Štefan Žáry historici umenia (pozri ich bibliografiu).
6. Podstavec vežovitého typu na uschovanie hostie.
7. Nicolas Gerhaert van Leyden (1420–1477), kamenosochár a rezbár holandského pôvodu. Jeden z prvých zástupcov nastupujúcej neskorej gotiky. Umelecky pôsobil vo Francúzsku, Nemecku, Švajčiarsku a Rakúsku. Zo zachovalých diel možno menovať: náhrobok J. von Siercka v Trevíre, portál Novej kancelárie magistrátu a epitaf K. von Busengu v Štrasburku, v Bazileji hlavný oltár v miestnom kostole, v Kostnici hlavný oltár v biskupskej katedrále, v Bad Badene Krucifix na tamojšom cintoríne. Posledné pôsobisko Gerhaerta je vo Viedni, kde v Dóme sv. Štefana navrhol náhrobok cisára Fridricha III. a vytesal hlavnú postavu. Hlava sv. Jána Krstiteľa v SSM v Banskej Bystrici v Matejovom dome je podľa posledného výskumu považovaná za jeho dielo (Hradecký Roman 2017).Gerhaert sa stal vedúcim predstaviteľom porýnskeho naturalizmu, tvorcom nových kompozícií a figurálnych typov. Psychologické vystihnutie portrétovaných osôb sa stalo vzorom pre nastupujúcu generáciu výtvarných umelcov v celej strednej Európe. Najautentickejším prejavom vplyvu Gerhaertovho diela na Slovensku sú: Hlohovský reliéf (1480–1490) NG Bratislava; Košický hlavný oltár Sv. Alžbeta 1474–1477; Schombergov náhrobok v Dóme sv. Martina Bratislave (1470).

Jozef Ďuriančik

„FUGGEROVSKÁ CESTA“ ŠTARTUJE V ŠTYROCH KRAJINÁCH EURÓPY

Pokračovanie zo str. 1.

Vedomie týchto skutočností nedalo augsburskému šéfovi turizmu Götz Beck spávať už od roku 2003. Počas jedného koncertného zájazdu do fuggerovského mestečka Sterzing v Južnom Tirolsku – v rámci série koncertov „Fuggerovci a hudba“, ktoré organizoval Regio Augsburg – vznikol počas prechádzky v Brixene nápad európskej Fuggerovskej cesty. Teraz sa vízia konečne stáva realitou: „Európska Fuggerovská cesta“ bude od roku 2019 viesť ako kultúrno-poznávacia cesta do Fuggerovho mesta, ako aj spočiatku do banských regiónov v Tirolsku a na Slovensku. Od počiatku sa tejto kooperácie v CR budú zúčastňovať Strieborný región Karwendel s banským mestom Schwaz, ako aj združenie CR Tourismusverband Region Hall-Wattens. Sterzing v Južnom Tirolsku a Banská Bystrica na Strednom Slovensku sú od začiatku ďalšími partnermi. Termín pre uvedenie na trh dáva spomienkový rok 500. výročia úmrtia cisára Maximiliána I., ktorý iniciovala Spolková krajina Tirolsko a mesto Innsbruck. Innsbruck a Augsburg venujú tomuto Habsburgovi veľké výstavy. Kvôli už dávno zamýšľanému nápadu Fuggerovskej cesty navštívila delegácia, vedená primátorom Jánom Noskom, vo Fuggerovom meste augsburského primátora Dr. Kurta Gribla.

Tak v meste Schwatz, ako aj v Sterzing a Banskej Bystrici dnes baníctvo v časoch Fuggerovcov pripomínajú fuggerovské domy a múzeá. Verejnosti prístupné bane vo Schwaz, ako aj v Sterzing patria k najväčším pamätihodnostiam Tirolska severne aj južne od Brenneru. A vo Fuggerovom meste Augsburg? Tam fuggerovské nadácie v roku 2021 dosiahnu 500 rokov. Tým sa do centra pozornosti dostávajú nielen Fuggerei a fuggerovské kaplnky v St. Anna a St. Moritz, ale aj ďalšie fuggerovské pamiatky od fuggerovských domov až po fuggerovské kaplnky v St. Ulrich a Afre. Baníctvom Fuggerovcov sa v Augsburgu podrobne zaoberá „Fugger und Welser Erlebnismuseum“: v klenutých pivniciach opraveného renesančného domu vo štvrti Domviertel ide o rudy a kovy, o obchodný tovar montánneho koncernu a o tvrdý každodenný život baníkov a ich rodín.

„FUGGER UND WELSER ERLEBNISMUSEUM“ BOLO NOMINOVANÉ NA EURÓPSKU CENU MUSEUMS-AWARD

Celoeurópskemu významu vertikálne ako aj horizontálne diverzifikovaného montánneho koncernu Fuggerovcov – napínavej kapitoly hospodárskych dejín – zodpovedá aj marketing novej kultúrno-poznávacej cesty. Webová stránka Fuggerovskej cesty, obsahovo aj graficky koncipovaná spoločnosťou context verlag Augsburg, (www.fuggerstrasse.com) bude preložená do talianskeho, anglického a slovenského jazyka. Na partnerov tejto kooperácie a ich pamätihodnosti bude upozorňovať aj informačná brožúra. Na európsky rozmer témy poukazuje aktuálne aj nominácia augsburského „Fugger und Welser Erlebnismuseum“ na cenu DASA-Award, každoročne od roku 2011 udeľovanú organizáciou European Museum Academy. Toto ocenenie sa udeľuje takým múzeám, ktoré obzvlášť inovatívne sprostredkúvajú vzdelávacie obsahy svojich zbierok. Medzinárodná porota už „Fugger und Welser Erlebnismuseum“ navštívila a nominovala ho ako jedno z 35 múzeí celej Európy. Cena bude udelená na konci septembra v Dánsku: Tam ale Fuggerovci určite žiadnu baňu nemali.

ĎALŠIE ZASTAVENIA NA EURÓPSKEJ FUGGEROVSKEJ CESTE

Naproti tomu leží na „Európskej Fuggerovskej ceste“ mnoho ďalších rôznych zastavení, kde Fuggerovci ťažili rudy, kde vo svojich hutách produkovali kovy a obchodný tovar alebo kde sa zaoberali alchýmiou. Riaditeľ turizmu Götz Beck: „Dúfame, že časom dokážeme pre našu kooperáciu v CR nadchnúť ďalších partnerov, napríklad v Korutánsku a Soľnohradsku, možno ale aj v Nemecku, Poľsku a Česku.“ Obzvlášť zaujímavá by mohla byť, myslí Beck, možno aj kooperácia s banským mestom Almadén v Kastílsku: Pretože tam Fuggerovci dlhý čas ťažili ortuť, toto mesto je od roku 2012 kultúrnym dedičstvom UNESCO – postavenie, ktoré Augsburg so svojím historickým vodným hospodárstvom tiež získal v roku 2019.

INOVATÍVNA „MAPA“ VO „FUGGER UND WELSER ERLEBNISMUSEUM“ ZOBRAZUJE STANOVIŠTIA A TRANSPORNTÉ CESTY FUGGEROVSKÉHO MONTÁNNEHO KONCERNU

Úplne nová atrakcia múzea „Fugger und Welser Erlebnismuseum“ zobrazuje, kde Fuggerovci vlastnili bane a huty a kde sa s produktmi ich banského a metalurgického koncernu – aj za oceánmi – obchodovalo. Animovaná mapa so závodmi a transportnými cestami – obsahovo a graficky v mnohotýždňovej práci vypracovaná Martinom Klugerom a v context verlag Augsburg graficky skoncipovaná a nakoniec technicky realizovaná agentúrou „Agentur Liquid“ – ukazuje časový vývoj a priestorové rozšírenie fuggerovského montánneho koncernu.

ČO PRINESIE KOOPERÁCIA PARTNEROM „FUGGEROVSKEJ CESTY“

V štvorjazyčnej sieti CR si partneri robia reklamu navzájom, hovorí riaditeľ turizmu Götz Beck. Celkom konkrétna bude spoluprác napríklad, keď – ako v roku 2019 – Augsburg a Tirolsko si veľkými výstavami paralelne pripomenú 500. výročie úmrtia cisára Maximiliána I. Tu sa budú vymieňať reklamné prostriedky a v marketingu sa bude upozorňovať na partnera.

Ide ale aj o výmenu znalostí a skúseností. Praktický príklad: Počas prehliadky mesta pre partnerov turistickej cesty vo Schwaz identifikoval augsburský špecialista na Fuggerovcov Martin Kluger s veľkou istotou zobrazenie Antona Fuggera na jednej maľbe v krížovej chodbe Františkánskeho kláštorného kostola. Tam muž s rysmi Antona Fuggera siaha do truhly, plnej zlatých mincí. Vo Schwaz bol tento motív, ktorému sa dovtedy venovalo málo pozornosti, interpretovaný ako alegória chamtivosti. Ale Anton Fugger a jeho pokladnica sú pravdepodobne narážkou na to, že Augsburčan zachránil habsburskú ríšu pred zánikom. Historické pozadie:

v roku 1546 – počas vojny o Schmalklandy – preložil Anton Fugger svoju finančnú centrálu z Augsburgu, ovládaného protestantmi, do pre neho bezpečnejšieho Tirolska. Zo Schwaz financoval katolícky Augsburčan ťaženia cisára Karla V. proti vojskám protestantských nemeckých kniežat.

V striebornej bani Schwatz sa návštevníci môžu vcítiť do tvrdého života tirolských baníkov v 16. a 17. storočí. Od roku 2019 bude

„Európska Fuggerovská cesta“ viesť ako kultúrno-poznávacia cesta do Rakúska, Južného Tirolska, na Stredné Slovensko a do Fuggerovho mesta Augsburg.

Foto: Thomas Baumgartner / context verlag Augsburg

Zástupkyňa vedúceho múzea Katharina Dehner a Götz Beck, prevádzkovateľ múzea a riaditeľ turizmu, pri animovanej mape vo „Fugger und Welser Erlebnismuseum“: nová atrakcia podáva obraz stanovíšť a ciest prepravy obraz rozvoja a rozšírenia fuggerovského montánneho koncernu.

Foto: Martin Kluger / context verlag Augsburg

Kontakt pre dopyty novinárov:
Regio Augsburg Tourismus GmbH
Tourismusdirektor Götz Beck
Telefón: 0821 / 5 02 07-30
Email: regio@regio-augsburg.de

ZLATNÍCKY STÔL, NÁKOVY, POLICA A STOJAN NA ZLATNÍCKE NÁKOVY

Život a dielo zlatníka Vilmosa Emlera v zbierkach Stredoslovenského múzea v Banskej Bystrici

Vilmos Emler (*tiež Wilhelm, Vilhelmus Elmer*) sa narodil 26. novembra 1839 v Banskej Štiavnici. Jeho otec Ignatius Emler a matka Anna Schusterová mali okrem neho ešte troch ďalších synov: Gabriela (*29. marec 1842), Alexandra Jozefa (*18. marec 1844) a Alexandra Ignácza (*23. júl 1845). Pri krste všetkých detí sú ako krstní rodičia zapísaní banskoštiavnickí mešťania Anton Hönig a Juliana Czoborová.

Budúci zlatník Vilmos Emler sa začal učiť za zlatníka v rodnom meste. Štyri roky bol učňom u chýrneho zlatníka Jakuba Trauera, ktorý sa vyučil u slávneho banskobystrického zlatníka Samuela Libaya. Ten ho prijal do učenia 20. augusta 1828 potom, ako sa Trauer preukázal potvrdením od banskoštiavnického radného von Banka, že už dva roky bol učňom u kremnického zlatníka Georga Wienera. Banskobystrický cech prijal Trauera do učenia k Libayovi na tri roky. Po troch rokoch sa na základe majstrovej žiadosti – predloženého Freystücku a zaplatení poplatku sedem forintov – stal 17. júla 1831 zlatníckym tovarišom. Svoju zlatnícku majstrovskú kariéru rozvíjal Jakub Trauer v už spomínanej Banskej Štiavnici.

7. februára 1858 bol Vilmos Emler prijatý zlatníkom a striebrotepcom (Gold – und Silberarbeiter) Františkom Rosenbergerom na doplnenie učňovskej doby. Svedectvo o prepustení z učenia, na základe ktorého ho Rosenberger prijal, mu poskytol spomínaný Jakub Trauer (Jacob Trauer). Doklad je datovaný z 15. apríla 1857. Vilmos Emler doniesol prepúšťací list a vyhovel dohode s majstrom, keď sľúbil poslušnosť a vernosť cechu a cechmajstrovi. Emlerova matka sa zaviazala, že bude syna po celú dobu učenia šatiť. Ak budú splnené všetky požiadavky, František Rosenberger započíta Emlerovi odrobené štyri roky u Jakuba Trauera a ak bude s jeho prácou spokojný, odpustí mu štvrť až pol roka a zaplatí 1 forint a 10 grajciarov.

Vilmos Emler sa 30. apríla 1860 ako 21-ročný stal zlatníckym tovarišom. Zaplatil 1 forint a 57 aj pol grajciara v rakúskej hodnote. Emler bol najnadanejším žiakom majstra Františka Rosenbergera. Emlera prijali 18. marca 1871 za majstra banskobystrického cechu potom, čo predložil svoj „Gewebe-Schein“ (pozn. autora: ide pravdepodobne o Gewerbeschein – živnostenský, resp. výučný list) a predstavil svoje majstrovské dielo – dámsky prsteň s rubínom. Zaplatil aj taxu 10 forintov a 50 grajciarov.

V meste pôsobil ako zlatník na pozícii druhého cechmajstra aj v roku 1872. Jeho význam spočíval nielen v zlatníckej práci, ale mimoriadnym spôsobom sa zaslúžil aj o zachovanie časti zlatníckej dielne majstrov Františka Rosenbergera a Samuela Libaya. Po smrti Vilmosa Emlera (1897) odovzdala (odpredala) jeho ovdovelá manželka Juliana Linkeschová časť dielne do múzea. Ako píše Kornel Divald v práci **A Beszterczebányai** Múzeum **gyarapodása**:*„[...]mestu som odporučil od tejto vdovy kúpiť jeden zlatnícky stôl, drevený blok na nákovu, stojan na nákovy, čo na výstave (pozn. autora: myslené v prvej muzeálnej expozícii) doplňuje dojem zlatníckej dielne...“*.

Vilmos Emler zomrel 21. októbra 1897 ako 57-ročný. Pohreb sa konal o tri dni neskôr 24. októbra. Je pochovaný na rímsko-katolíckom cintoríne v Banskej Bystrici, kde má aj výrazný a viditeľný náhrobný kameň s nápisom: *„Áldás és béke lengjen a legjobb féri drága porai felett!“/„Nech je požehnanie a pokoj nad drahými pozostatkami najlepšieho muža!“.* Hneď vedľa Vilmosa je pochovaná v rodinnom hrobe aj jeho matka Anna Schusterová, ktorá zomrela ako 82-ročná 19. mája v roku 1897. V rodinnej hrobke je pochovaný aj jeho brat Alexander, ktorý zomrel v roku 1931, Mária Emlerová, rod. Trauerová (1881 – 1964) a Mária Bačkorová, rod. Emlerová (1907 – 1990).

Zaujímavosťou je, že meno Vilmosa Emlera žilo po jeho smrti aj naďalej a to prostredníctvom tzv. Najstaršieho banskobystrického zlatníckeho závodu fungujúceho pod názvom: Vd. V. EMLERA nást. P. LINKESCH sídliaceho na tzv. Hornom námestí číslo 3. Podnik viedla Paula Linkeschová. V zbierkach múzea sa od vdovy Vilmosa Emlera nachádza zlatnícke vybavenie v podobe:**Nákova ukotvená v kláte z tvrdého dubového dreva** v hornej časti spevneného obručou. Železná nákova v tvare hranola má rozmery: dĺžka 11 cm, šírka 10,2 cm a výška 10,8 cm. Rozmery valcovitého klátu sú: výška 69 cm, priemer 62 cm.

Celkový pohľad na zlatnícku dieľňu.

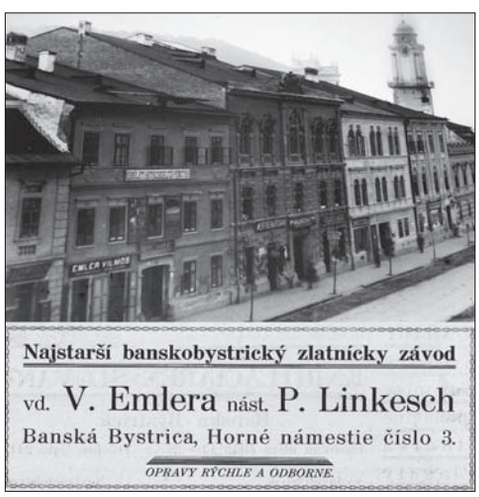

Fotografia s obchodom zlatníka Vilmosa Elmera a inzerát v dobovej tlači

- **Stôl z tvrdého dreva**. Doska je formovaná tromi polkruhovitými zárezmi. V strede dosky je priehlbina vyplnená mosadznou dierkovanou mištičkou. V prednej časti stolíka je uložená dlhá úzka zásuvka, ktorá prechádza priečne celým stolíkom, do ktorej sa zachytával zlatý prach. Po stranách stolíka sú zasunuté 2 malé, krátke zásuvky. Stôl má 4 nohy z mäkkého dreva v tvare hranolov. Predná pravá noha v tvare hranola je vyplnená 2 malými zásuvkami. Na stole sú pripevnené 3 zlatnícke stroje určené k opracúvaniu kovu. Na jednej nohe stola je zavesený nepravidelný kus ochrannej kože – jelenice. Rozmery stola sú: dĺžka 100 cm a výška 83 cm.
- **Stojan na zlatnícke nákovy.** Vysoký formovaný stojan z mäkkého dreva je určený na uskladnenie železných nákov. Stupňovitý stojan je zložený z dvoch dosiek, ktoré majú na prednej strane vyrezaných 11 zárezov určených na ukladanie nákov.
- **Polica na ukladanie zlatníckych nástrojov**. Podlhovastá doska z mäkkého dreva. V hornej tretine upevnená pozdĺž police latka, za ktorú sa zasúvali nástroje, na latke prúžok kože (tiež slúžil na zasúvanie drobnejších nástrojov). Rozmery police sú: dĺžka 126 cm a šírka 26 cm.
- **Sada 3 kusov zlatníckych nákov.** Masívne dvojramenné nákovy, ukončené klinom určeným k uchyteniu ku klátu.

Vilmos Emler (1839 - 1897) a Anna Schusterová (1815 - 1897), miesto posledného odpočinku

Všetky spomínané predmety je možné vidieť v expozícii Matejov dom na 3. poschodí v rámci expozičného celku Cechy a remeslá.

Filip Glocko

LITERATÚRA

DIVALD, K.: A Beszterczebányai Múzeum gyarapodása (1913 – 1914). In: Múzeumi és könyvtári értesítő

MIHALIK, S.: Beszterczebányai őtvősők a XV-XIX. században. In: Múzeumi és könyvtári értesítő

TORANOVÁ, E.: Zlatníctvo na Slovensku, Neografia Martin, Tatran Bratislava 1983

ŽUPNÝ DOM - JEDNA Z NÁDHERNÝCH HISTORICKÝCH BUDOV MESTA

V tomto čísle Bystrického Permonu prinášame skrátenú stať o dome v Lazovnej ulici číslo 9 v ktorom dnes sídli Štátna vedecká knižnica a kancelária prezidenta Slovenskej republiky. Túto budovu postavili ako sídlo pre správne orgány Zvolenskej župy a do užívania ju odovzdali presne pred štvrť tisícročím – v roku 1768.

Na mieste dnešného dvojpodlažného, resp. trojpodlažného domu číslo 9 na rohu Lazovnej a Krížnej ulice pôvodne stáli dva prízemné gotické domy z XV. storočia. Svojou rozlohou domy zaberali len menšiu časť parcely. Zvyšok pozemku – smerom k dnešnému Striebornému námestiu – tvorila záhrada, resp. hospodárske budovy. Parcelu na tejto strane od roku 1579 uzatvárali kamenné hradby mestského opevnenia smerujúce od Nožiarskej (Debnárskej) bašty v dnešnej Katovnej ulici k Striebornej bráne. Dom číslo 9/1, ktorého bočná stena ohraničuje Krížnu ulicu, v poslednej tretine XVI. storočia, keď bol jeho vlastníkom **Klement Ravas** mladší[1], zväčšili pristavaním prvého poschodia. V priebehu nasledujúceho storočia aj na susedný dom číslo 9/2 nadstavali prvé obytné podlažie. Oba domy potom existovali v podstate v nezmenenej podobe až do začiatku 60. rokov XVIII. storočia, keď kompetentné orgány rozhodli, že na ich mieste postavia dôstojnú budovu pre sídlo Zvolenskej župy. Výstavbu nepriamo urýchlil aj katastrofálny požiar Banskej Bystrice, ktorý začiatkom augusta 1761 zničil prakticky celé mesto. Magistrát mesta najskôr odkúpili rohový dom, ktorý v tom čase vlastnila rodina **Benických** a neskôr aj susedný dom, ktorého poslednou majiteľkou bola vdova **Anna Pevnerová**. Budova župného úradu vznikla zlúčením a barokovou prestavbou spomínaných súkromných domov v priebehu rokov 1764 – 1768. Z nich sa zachovalo len niekoľko renesančných hrebienkových krížových klenieb a z rohového domu dnes zreštaurovaný renesančný arkier. Pri tejto prestavbe viaceré miestnosti zaklenuli pruskými klenbami. V uzavretom štvorcovom dvore domu sa zachovala renesančná loggia, upravená pri neskorších prestavbách. V spodnej časti dvora, až do 50. rokov minulého storočia, stála neveľká (asi hospodárska) budova obdĺžnikového pôdorysu.

Keďže archívne materiály o majiteľoch domov sa z XV. storočia nezachovali, najstaršieho vlastníka domu číslo 9/1 poznáme až z rokov 1526 – 1527. V daňových registroch je ako jeho majiteľ uvedený **Vavrinec Kueschel**. Spolu s ním tu v tomto období bývala v podnájme pekárka Antolová (Antolowa Beckin). V roku 1529 v mestských záznamoch ako vlastníčka domu figuruje **Agneta Tiboldová** – asi Vavrincova svokra, ktorá však zanedlho (v roku 1530 alebo 1531) zomrela. V nasledujúcom období je ako vlastník domu opäť uvedený **Vavrinec Kueschel**. V roku 1532 uňho zdanili Víta Schustera a kofu Dorotu. Pred rokom 1535 sa novým majiteľom domu stal krajčír **Stanislav Orešný** (Stanislaw Oreschny), ktorý predtým býval ako nájomník na Ringu – v dome č. 22 a potom u svojho otca Jána Orešného v Lazovnej ulici č. 17. V roku 1537 ako vlastníčka domu figuruje vdova po **Blažejovi Pacholem** (Walasch Pacholerin) ale v nasledujúcich rokoch bol dom stále majetkom **Stanislava Orešného**, o ktorom sa v mestskom archíve zachovali dve zmienky. Prvá z 23. apríla 1533: *„Mestská rada opätovne vyzýva Stanislava Orešného, aby zlikvidoval svoju záhradu na lúke špitálskeho farára pri hámri, lebo sa má obnoviť cesta, ktorá tadiaľ viedla predtým.“* Druhá listina písaná o tri roky neskôr – v máji 1536: *„Vyjadrenie Stanislava Orešného k súpiske súkna, ktoré dodal jemu a Martinovi Lebsgernovi Erazmus Schilling z Krakova a ktoré mali zaplatiť 8. mája hodnotou v prepočte 34 poľských grošov za 1 florén dobrej uhorskej mince.“* S. Orešný mal troch sluhov a jednu slúžku. V roku 1542 uňho bývali až 17 nájomníci. V neúplných záznamoch z tohto obdobia je Stanislav Orešný naposledy uvedený ako vlastník domu v roku 1543.

Okolo roku 1550 sa majiteľom domu stal, už spomínaný **Klement Ravas** (i Raphas, Rauaß) mladší, ktorý ho potom vlastnil viac ako štyri desaťročia (jeho brat Šalamún Ravas bol majiteľom neďalekého domu č. 13). V účtovnej knihe mesta z roku 1552 je Klement Ravas mladší uvedený aj ako mýtnik. Koncom 60. rokov vlastnil aj dom č. 10 na opačnej strane ulice, ktorý zdedil po svojom otcovi Blažejovi Ravasovi. V roku 1568 uňho zdanili Štefana Belfúza – bývalého majiteľa domu v Hornej ulici č. 5 a o 20 rokov neskôr aj Jána Flachenbergera, Michala Straubla z Pukanca (auf Puggantz), baníkov Gašpara Lichého (i Lÿchan) a Vietorniho a tiež starú Lichú (alt Lÿchanin). Klement Ravas ml. je v rokoch 1570 – 1588 doložený ako člen vonkajšej mestskej rady. 28. júna 1592 vydal svoju dcéru Helenu za Juraja Grünwalda[2]. V roku 1594 už Klement Ravas mladší nežil[3]. V registroch z roku 1603 je dom uvedený ako majetok **Ravasovcov** (Rawasische behausung). Pred rokom 1609 sa novým majiteľom domu č. 9/1 stal **Stanislav Guett** – syn Krištofa a vnuk Erazma Guetta, ktorý boli od 40. rokov XVI. storočia hradnými kapitánmi na Ľupčianskom hrade. Stanislav Guett sa 2. februára 1608 oženil s Annou Putišovou. Ešte v tom istom roku (19. októbra 1608) sa im narodilo dieťa, ktorého meno nie je uvedené a 7. novembra 1609 syn Krištof, ktorý dostal meno po svojom starom otcovi. V roku 1614 u S. Guetta zdanili Annu (Antscha) Peutlerovú. Okrem tohto domu Stanislav Guett vlastnil na námestí aj dom č. 12. V rokoch 1628 – 1630 bol majiteľom domu č. 9/1 **Andrej Moslehner** mladší, ktorý sa 13. októbra 1585 oženil s Barbarou Weisenbacherovou. Spolu s ním tu bývali v podnájme: Michal Pretschneider (i Brettschneider) a Martin Wünderlich, ktorého prijali medzi mešťanov 15. januára 1610[4]. Andrejova manželka Barbara po čase zomrela. Vdovec A. Moslehner ml. sa 23. septembra 1590 oženil s Margarétou – dcérou Tomana Schuerera, ktorý bol baníckym majstrom v Španej Doline (bergmaißter im herrengrund). Aj jeho druhá manželka Margaréta zomrela a tak sa Andrej Moslehner mladší oženil tretíkrát. 24. júna 1607 sa jeho ženou stala Katarína Taxnerová – nevlastná dcéra (stief tochter) Vavrinca Krosendorffera. V roku 1631 už A. Moslehner ml. nežil. Dom potom vlastnila jeho tretia manželka – vdova **Katarína Moslehnerová** a po nej v rokoch 1647 – 1652 ich syn **Krištof Moslehner** (☼ 18. II. 1609), ktorého prijali za mešťana 22. februára 1636 a v roku 1643 ho zvolili i do vonkajšej mestskej rady.

Po roku 1653 sa novým vlastníkom domu č. 9/1 stal zlatník **Jakub Rambsler** od ktorého dom v júli 1664 kúpil **Ján Nagy**. V rokoch 1673 – 1674 je ako majiteľ domu uvedený senátor **Michal Emericy–Mosóczy**, ktorý dovtedy vlastnil susedný dom č. 7. Koncom XVII. storočia dom odkúpili príslušníci šľachtickej rodiny **Benických** (Benitzki behausung), ktorí boli majiteľmi domu až do jeho stavebného zlúčenia so susedným domom č. 9/2. V daňových registroch z rokov 1700 – 1708 je ako vlastník domu uvedený **Tomáš Benický** a v rokoch 1714 – 1715 **Ladislav Benický** – pravdepodobne jeho brat. V rokoch 1720 – 1723 je dom zapísaný len ako dom **Benických** (Domus Beniczkiana) a v rokoch 1723 – 1724 aj ako **Kráľovský** dom (Domus Regia). V tomto období tu býval v podnájme zeman a medovnikár (leebküchler) Andrej Gerstenberger (za mešťana ho prijali 6. decembra 1715), ktorý sa od nasledujúceho roku stal majiteľom domu č. 2 vo Farskej (Bakossovej) ulici. V rokoch 1727 – 1744 je ako vlastník domu uvedený **Tomáš Benický** – asi mladší, ktorý zaň platil mestu namiesto dane paušál – konštantnú sumu. Po roku 1732 je ako nájomkyňa domu uvedená **Regina Guotová** (Guotin), keďže dom naďalej vlastnil Tomáš Benický (Domus Thoma Beniczky haber contraktum). Aj v nasledujúcich desaťročiach bol dom stále majetkom rodiny **Benických**. V rokoch 1750 – 1759 tu bývali v podnájme: mäsiarsky majster Ján Michal Schober (mešťanom sa stal 16. júla 1724), ktorý je v roku 1765 uvedený s poznámkou, že je invalid (lanio invalidus), medovnikár Daniel Ujhely (za mešťana ho prijali 11. júna 1748), stolársky majster Ján Krištof Reichmann, murár Samuel Kuzelink, ktorý sa stal mešťanom 23. augusta 1748 a Ján Michal Huber. V rokoch 1764 – 1765 (počas výstavby župného sídla) je dom prvýkrát označený ako **Domus Comitatensis**, resp. **Domo Comitatensi** antea **Beniczkiana**.

Najstarším známym majiteľom prízemného gotického domu číslo 9/2 bol **Jakub Vlačuha** (Wlatzuha), ktorý je uvádzaný aj ako **Jakub Koller Vlačuha**. V rokoch 1526 – 1532 uňho bývala v podnájme kramárka Žofia a tri priekupníčky (kofy): Katarína (Katruscha), Agneta a Polka. Jakub Vlačuha dom vlastnil minimálne do roku 1543. V archívnych písomnostiach sa o ňom zachovali dve zmienky. V prvom dokumente z roku 1533 žaluje svojho neďalekého suseda Valentína Slaninku, ktorý vlastnil dom č. 15. V listine z 15. júla 1533 sa uvádza: *„Jakub Vlačuha žaluje svojho spoločníka Valenta Slaninku pre dlh 24 florénov – zostatok po vzájomnom zúčtovaní. Nárok potvrdzujú svedkovia Janko Labache-Hudnik a Vlačuhova nájomníčka Alžbeta, ktorá pomáhala prepočítavať peniaze a vytrieďovať „zlé mince.“* Takmer presne o tri roky Jakub Vlačuha tentoraz figuruje ako žalovaný. Dokument z 5. júla 1536: *„Banskoštiavnický richtár žaluje Jakuba Vlačuhu, že list, ktorý mu zverila banskobystrická mestská rada na doručenie rade mesta Banská Štiavnica, v ktorejsi krčme otvoril a dal prečítať nepovolaným osobám.“* Pri výrube daní v roku 1542 mal Jakub Vlačuha jedného sluhu a jednu slúžku. V dome žil aj jeho otec (sein va-

ter Vlaschuha zinst), už spomínaná kramárka Žofia a tiež viacerí – až 18 nájomníci, ktorí boli zamestnaní vo Fuggerovskej banskej spoločnosti.

V priebehu jedného desaťročia (v rokoch 1566 – 1577) sa v dome „vystriedali“ až piati majitelia. V roku 1566 je ako jeho vlastník uvedený kožušník (pellio) **Marko** (Marckho) **Birkhandel** (i Bierghendl). Spolu s ním tu bývala v podnájme kofa Babuša. Po M. Birkhandelovi bol v roku 1568 majiteľom domu **Jakub Blaško** (herr Jacob Plaschkho) a v roku 1570 je ako jeho vlastník uvedený **Martin Grosner**. O ďalšie dva roky už bol novým majiteľom domu **Jakub** – farár z neďalekej Slovenskej Ľupče (herr Jakobs Pfarher im Lÿpsch). V rokoch 1576 – 1577 dom vlastnil **Matej Liptovec**, ale pri výrube daní v roku 1578 je ako jeho majiteľ opäť uvedený farár **Jakub**. Po ňom dom v rokoch 1579 – 1591 vlastnil pivovarník a sladovník (braxator) **Baltazár Bierbreuer** (i Pierpreuer), ktorý je totožný s **Baltazárom Beniakom** starším – otcom B. Beniaka mladšieho, ktorý bol majiteľom domu č. 17/2 v Dolnej ulici a starým otcom dlhoročného senátora a štvornásobného richtára B. Beniaka najmladšieho. Baltazár Beniak-Bierbreuer starší sa do mesta prisťahoval začiatkom 80. rokov XVI. storočia z Čerína (Csereny) a mešťanom sa stal 8. februára 1583. Do roku 1578 B. Beniak-Bierbreuer žil v podnájme na Ringu v dome č. 14. V roku 1588 uňho bývali niekoľkí nájomníci: Alžbeta Šebanová z Liptova, baníci Jakub a Ján Spišákovci, kofa Anna, nádenník (taglöhner) Ján (Janckho) Rosa, Anna Jasenaková (Jaßenatzkha), ktorá bola práčkou (spinarrin), Vavrinec N., baníčka Anna a Tomáš Suchan. Okolo roku 1590 si B. Beniak-Bierbreuer kúpil na protiľahlej strane ulice dom č. 8. Dom č. 9/2 po ňom krátkodobo vlastnil **Juraj Grynaus**, ktorý sa 21. februára 1588 oženil s Margarétou – dcérou vtedajšieho richtára Pavla Thama (Stadtrichters tochter). Manželom Grynausovcom sa 20. apríla 1595 narodil syn Juraj. Jeho matka Margaréta však zanedlho zomrela[5]. V rokoch 1603 – 1604 je ako majiteľ domu uvedený knihár **Anton Buchbinder**, ktorému sa s manželkou Martou 16. septembra 1610 narodil syn Michal. V podnájme tu bývali Michal Pinder, stará Sagurdová (alte Sagurdin), Juraj Kramer (Durtcho Cramer) a istá Sedlarka.

Od roku 1605 dom vlastnil debnár (vietor) **Michal Kramer**, ktorého prijali medzi mešťanov 7. decembra 1584. M. Kramer je v roku 1588 uvedený ako majiteľ domu v Hornej striebornej ulici č. 15 a v roku 1591 už vlastnil dom v Hornej ulici č. 11. V roku 1605 uňho zdanili Damiána Luptáka, Filipa Cimermana a Jozefa Kramera. V rokoch 1607 – 1609 bola majiteľkou domu **Anna Kramerová** – asi Michalova manželka ale o päť rokov neskôr je ako jeho vlastník znovu uvedený **Michal Kramer**. V tomto období tu bývali v podnájme Jakub Fischer a Anna Ližičniková, ktorá bola predtým majiteľkou domu č. 10 v Hornej striebornej ulici. Michal Kramer bol v rokoch 1604 – 1618 členom vonkajšej rady mesta. V posledne spomenutom roku však zomrel. Zachoval sa aj inventár z jeho pozostalosti, ktorý spísali ako súčasť dedičského vyrovnania. V ňom je okrem iných hnuteľností uvedené aj väčšie množstvo nožov rôznej veľkosti, cínový riad, takmer pol tony – 954 funtov[6] mosadzných výrobkov v cene 218 florénov a 50 denárov, veľká zásoba Regensburgského papiera, viac druhov plátna, hodvábu, barchetu, zamatu a aj 26 tuctov kariet a rôzne koreniny: takmer 4 funty klinčekov, také isté množstvo ďumbiera a 2 funty mandlí. Všetko spolu ohodnotili na 618 florénov a 54 denárov. Po Michalovi Kramerovi sa v roku 1619 alebo v roku 1620 vlastníkom domu stal budúci senátor a viacnásobný richtár **Juraj Raminger** (i Ramiger) mladší, ktorý pochádzal zo Španej Doliny (Vallensis). Za mešťana ho prijali 27. marca 1620 a o sedem rokov neskôr (10. septembra 1627) sa stal ringbürgerom. J. Raminger ml. okrem tohto domu dlhodobo vlastnil aj ringový dom v Dolnej ulici (dnes č. 5). Ako senátor je doložený v rokoch 1625 – 1638. Na najvyšší post v meste Juraja Ramingera ml. prvýkrát zvolili v roku 1631. Richtárom bol aj v rokoch 1634 – 1635 a 1638, keď zomrel. Po J. Ramingerovi ml. sa pred rokom 1626 majiteľom domu stal **Jakub Košela**, ktorý predtým vlastnil na opačnej strane ulice dom č. 22. Jakuba Košelu zvolili i do vonkajšej mestskej rady. V neúplne zachovaných zoznamoch je však ako jej člen doložený len v roku 1640.

V rokoch 1647 – 1652 bol majiteľom domu **Šimon Slabej** (i Slabey) starší, ktorý sa do mesta prisťahoval zo Slovenskej Ľupče a medzi mešťanov ho prijali už 17. januára 1625. Šimon Slabej starší v roku 1647 figuruje ako člen volenej obce. O dve desaťročia neskôr (v rokoch 1673 – 1674) je ako vlastník domu uvedený **Martin Slabej** I. – pravdepodobne Šimonov syn. Začiatkom 90. rokov sa majiteľom domu č. 9/2 stal krajčír a aj banský ťažiar (urburarius) **Martin Stanik** (Martinus Sztanik), ktorého prijali medzi mešťanov 15. decembra 1690. M. Stanik dom vlastnil do roku 1715[7]. Potom býval v podnájme na opačnej strane ulice – v dome č. 10. Od roku 1716 bol majiteľom domu č. 9/2 **Ján Kordik** (i Kordig), ktorého v tom istom roku (12. marca 1716) prijali za mešťana. V roku 1720 už J. Kordik nežil. Dom potom v rokoch 1720 – 1721 vlastnila vdova **Regina Kordiková**. Od nasledujúceho roku sa novým majiteľom domu stal **Juraj Majna**, ktorého prijali medzi mešťanov 5. augusta 1721. V tomto období uňho bývali v podnájme: nádenník Ján Spevák starší, Ján Psota – tiež starší (mešťanom sa stal 4. júla 1721) a krajčír (sartor) Martin Krnáč (i Kernač), ktorého prijali za mešťana 15. júna 1725. Martin Krnáč neskôr vlastnil v Novej ulici dom č. 11 a potom bol spolumajiteľom domu č. 19 v Kapitulskej ulici. Pred rokom 1744 sa vlastníkom domu stal **Ján Haslinger** a v roku 1747 je už ako jeho majiteľ uvedený **Samuel Eisert** I. (mešťanom sa stal 26. septembra 1724). Spolu s ním v dome býval čižmár Michal Lavota starší (za mešťana ho prijali 16. januára 1746), ktorý neskôr žil v neďalekom dome č. 15. V rokoch 1750 – 1759 dom vlastnil pivovarník **Michal Pevner** (pôvodne Pevny), ktorý sa stal mešťanom 11. júla 1739. V podnájme uňho býval Andrej Srnka. M. Pevner však pred rokom 1763 zomrel. Majiteľkou domu potom bola vdova **Anna Pevnerová**, rod. **Kalmárová**. Spolu s ňou tu býval kožušník Juraj Toman I. (za mešťana ho prijali 17. januára 1744) – bývalý vlastník domu č. 15. Vdova Pevnerová bola poslednou majiteľkou domu č. 9/2. Od roku 1765 do roku 1775 žila v podnájme na opačnej strane ulice – v dome č. 18[8]. Potom sa Anna Pevnerová, s vtedy už 11-ročnou dcérou, presťahovala do Hornej ulice č. 34, kde bývala u Jána Psotu.

O stavbe župného domu sa rozhodlo v septembri 1761. Vtedajší župan – gróf Ján Erdödy najskôr vyzval šľachtu, aby konečne vybrala pre sídlo župy primerané miesto, resp. objekt a aby zabezpečila aj vhodné priestory pre doteraz zanedbávaný archív. Na zasadnutí župných orgánov, ktoré sa konalo 19. septembra 1761, sa prítomní dohodli, že pre nové sídlo župy získajú dom rodiny Benických situovaný na rohu Lazovnej a Krížnej ulice, ktorý bol ohodnotený na 2 000 zlatých. Keďže župa nedisponovala takouto hotovosťou, Benickým ponúkli dlžobný úpis so 6 % úrokom. O dva roky neskôr odkúpili od vdovy Anny Pevnerovej za 1 800 zlatých aj susedný dom a v roku 1764 začala prestavba oboch domov, resp. výstavba nového sídla župy. Rohový dom Benických bol požiarom z augusta 1761 natoľko poškodený, že z neho ostali len holé múry. Susedný dom Pevnerovcov bol v o niečom lepšom stave. Stavba župného domu bola ukončená v roku 1768 a v nasledujúcom roku do jeho prízemných priestorov umiestnili aj archív. V župnom dome zriadili aj väzenie a pre duchovné potreby odsúdených aj malú kaplnku v ktorej bohoslužby vykonávali jezuiti (až do zrušenia ich rádu v roku 1773). 15 rokov po dokončení sídla župy v meste vypukol požiar lokálnych rozmerov (smerom od novopostavenej biskupskej rezidencie na námestí), pri ktorom však vyhorel aj župný dom. Požiarom nedotknutý ostal len archív na prízemí.

Pri každoročnom výbere daní od obyvateľov – majiteľov domov je v niektorých rokoch uvádzaný aj župný dom. Napríklad v roku 1766, keď ešte prebiehala jeho výstavba, je v daňových dokumentoch uvedený ako „**Domus Comitatenses**“ a v roku 1772 „**Comitats haus**.“ V nasledujúcich desaťročiach (1774 – 1827) v záznamoch figuruje ako „**Comitatensis Domus**“, „**Domus Cottensis**“ a tiež „**Domus Provincialis**“. Z rokov 1814 – 1840 poznáme aj meno správcu budovy, resp. kastelána (caßtelanus), ktorým bol Jozef Suchaň (Suchany). V roku 1857 je župný dom uvedený ako **Sohler Comitat**. O desať rokov neskôr tu zdanili Juraja Clementa, Michala Makónyiho a v roku 1886 aj Karola Čipkaya. V roku 1889 Župný dom odkanalizovali. V záznamoch z rokov 1890 – 1893 je uvedený v maďarčine ako „Zólyom megyház“ – **Dom zvolenskej župy**. V roku 1921 v budove sídlili tri inštitúcie: Županský úrad pre župu Zvolenskú, hlavný slúžny okresu banskobystrického a hospodársky inšpektorát.

Od roku 1923 – po zrušení sídla župy v Banskej Bystrici v budove umiestnili Okresný úrad a Okresné žandárske veliteľstvo. Na prelome 60. a 70. rokov mala v dome štátna firma Kancelárske stroje n. p. svoju pobočku – prevádzku pre príjem a výdaj strojov a ich servis. Po komplexnej rekonštrukcii budovy tu od roku 1979 sídli Štátna vedecká knižnica a od polovice 90. rokov aj detašované pracovisko kancelárie prezidenta Slovenskej republiky.

Ján Baláž

Poznámky:

[1] bol synom Blažeja-Balaša a vnukom Klementa Ravasa staršieho

[2] manželom Grünwaldovcom sa 28. 12. 1600 narodila dcéra Alžbeta, ktorej krstným otcom bol magister Pavol Halvepapius. Juraj Grünwald však 16. 3. 1603 zomrel

[3] o tri roky neskôr sa spomína Jonáš Ravas – asi jeho syn, ktorému sa s manželkou Helenou 5. apríla 1597 narodil syn Juraj. Aj jemu bol krstným otcom P. Halvepapius. Juraj však po čase zomrel, keďže manželom Jonášovi a Helene Ravasovcom sa 26. augusta 1602 narodil syn, ktorému dali opäť meno Juraj

[4] ešte v tom istom roku (13. júna 1610) sa Martinovi a manželke Agnete narodil syn Ján. Martinov otec Michal Wünderlich vlastnil na opačnom konci Lazovnej ulice dom č. 28

[5] 17. februára 1602 sa v Slovenskej Ľupči J. Grynaus ženil druhýkrát. Jeho manželkou sa stala Barbara – dcéra Matúša Kohkuhnera

[6] 1 funt = 0, 49 kg

[7] M. Stanik spolu s Jurajom Toppercerom v roku 1725 otvorili baňu na meď v Príboji

[8] v roku 1765?, keď už manžel Michal niekoľko rokov nežil sa jej narodila nemenovaná dcéra

MARTIN RÁZUS A JEHO KONTAKTY S BANSKOU BYSTRICOU

Vo svojej profesii literárnej historičky a múzejníčky som sa pri sprevádzaní návštevníkov po banskobystrickom evanjelickom cintoríne v Lazovnej ulici často stretávala s otázkou, prečo je Martin Rázus, veľká osobnosť slovenskej národnej histórie a literatúry, pochovaný práve v Banskej Bystrici. Veď tu predsa nežil! Aj pre mňa to bol v začiatkoch rébus, ale postupne som získavala čoraz viac informácií a údajov, preto by som sa pri príležitosti 130. výročia jeho narodenia (18. 10. 1888 vo Vrbici, dnes súčasti Liptovského Mikuláša) chcela o ne podeliť s čitateľmi Bystrického permona.

Vysoko intelektuálna osobnosť Martina Rázusa v dejinách slovenského národa je znalcom dobre známa – výborný básnik, prozaik, ev. a v. kňaz, politik. V jeho živote a tvorbe sa dokonale odráža osud národa v jedinečnom zrkadlení. Dodnes rezonuje obraz jeho detstva v románoch *Maroško* a *Maroško študuje*. O našej historickej i dobovej situácii sa možno veľa dozvedieť v románoch *Svety, Júlia, Odkaz mŕtvych, Krčmársky kráľ, Bača Putera*, novelách *Bombura* a *Surovcovci*, z poézie silno rezonujú zbierky *Z tichých a búrnych chvíľ, To je vojna!, Hoj, zem drahá* a ďalšie. Venoval sa aj náboženským reflexiám, literatúre pre deti či dramatickej tvorbe a publicistickej činnosti.

So spolužiakmi Nižšieho ev. gymnázia v B. Bystrici, stredný rad, 4. sprava

Na pomyselnej mape životného putovania Martina Rázusa (Vrbica v Liptovskom Mikuláši – Kežmarok – Bratislava - Edinbug – Modra – Pribylina – Moravské Lieskové – Brezno) je Banská Bystrica zaznačená iba skromne, napriek tomu získala v súvislosti s ním oprávnenie pútnického miesta vďaka miestu jeho posledného odpočinku na ev. cintoríne v Lazovnej ulici.

Skúsme teda poodkryť doteraz menej známe dotyky Martina Rázusa s Banskou Bystricou.

Pohreb Martina Rázusa v ev. a. v. kostole v Banskej Bystrici

Školské roky

Po prvýkrát vstúpil Martin Rázus do mesta pod Urpínom začiatkom školského roka 1902/03, keď sa tu chystal ako 14-ročný absolvovať štvrtý ročník nižšieho gymnázia (umiestneného v súčasnej budove ev. gymnázia na Skuteckého ul. 5). Z tých čias sa zachovala skupinová fotografia celej triedy aj s učiteľom. Pretože v Banskej Bystrici v tom čase nebol prístupný vyšší stupeň gymnaziálneho štúdia, ďalšie ročníky gymnaziálneho štúdia ho zaviedli do Kežmarku, kde v roku 1907 zmaturoval.

Verejná činnosť a literárna tvorba

Martin Rázus ako 38 ročný

Popri kňažskom povolaní bola dôležitým Rázusovým poslaním aj verejná politická činnosť, roku 1929 sa stal poslancom Národného zhromaždenia ČSR ako predseda SNS. V tejto pozícii patrilo k jeho povinnostiam vystupovať na verejnosti, Banskú Bystricu ako jedno z významných miest nemohol vynechať. V zbierkovom fonde LHM sa zachovala fotografia z jedného takého verejného vystúpenia, datovaného pravdepodobne začiatkom 30-tych rokov.

Martin Rázus sa však dostal do povedomia predovšetkým svojou literárnou tvorbou – poéziou i románmi. V čitateľskej verejnosti si získaval veľké uznanie za skvelé vykreslenie dobového spoločenského života so všetkými jeho pozitívami ale

Martin Rázus počas verejného vystúpenia v Banskej Bystrici

aj zápormi. Medzi ostatnými autormi si vyslúžil obdiv a rešpekt. K jeho najvačším priateľom a obdivovateľom patril básnik a redaktor Ján Smrek, dokonca ich spájali aj rodinné väzby. Martin Rázus bol krstným otcom Smrekovej dcéry Heleny. A práve od známeho vydavateľa a redaktora Smreka si Rázus vypočul dôležitú radu – pri vydávaní svojich románov nezanedbaj finančnú stránku! V tom čase za rozsiahle romány tak Rázus získal na honorároch pozoruhodný obnos, ktorý neskôr dobre uplatnil.

Pohrebný sprievod v Národnej ul.

Po pôsobiskách mimo nášho regiónu sa roku 1930 dostal Martin Rázus do tesnej blízkosti Banskej Bystrice - ako 41 ročný bol zvolený za ev. v. kňaza v Brezne. Mesto s bohatou národnou históriou ho prijalo s otvorenou náručou, no každodenná vytrvalá práca, politická činnosť, literárna tvorba a starosť o rodinu ho oberala o fyzické sily, k čomu sa pridružili aj vážne zdravotné ťažkosti. Hoci sa len blížil k päťdesiatke, začal vážne uvažovať o skončení kňažskej služby. Rozhodol sa za honoráre z literárnej činnosti obstarať si rodinný dom v Banskej Bystrici, ktorú považoval za vhodné miesto pre svoje ďalšie pôsobenie.

Plán na bývanie v Banskej Bystrici

Roku 1936 svoj plán konkretizoval a obstaral si dom v centre mesta na dnešnej Ulici E. Maróthy Šoltésovej 2 (v tom čase Za Sedriou 14) v tesnej blízkosti súdu a sedrie. Tam mienil usídliť svoju rodinu (manželku a tri deti – Martina, Elenu a Vieru) a v pokoji tvoriť. Osud však rozhodol inak – rýchle zhoršenie zdravotného stavu mu privodilo predčasnú smrť. Zomrel v Brezne 8. augusta 1937 vo veku nedožitých 49 rokov. Jeho pohreb v metropole Horehronia 10. augusta bol nanajvýš dôstojný a podporený niekoľkotisícovou účasťou obyvateľov mesta a okolia.

Rozhodnutie rodiny znelo – miesto jeho posledného odpočinku bude na ev. cintoríne v Banskej Bystrici aj s ohľadom na nutné opustenie breznianskej fary a presťahovanie sa do pripravovaného domu. Preto po pohrebnom obrade v Brezne boli jeho telesné pozostatky naložené na vlak a za veľkej pozornosti obyvateľov dedín pozdĺž trate odvezené do Banskej Bystrice. Vlak zastavil na dnešnej malej stanici, odkiaľ sa mnohopočetný pohrebný sprievod odobral cez Národnú ulicu, námestie a Lazovnú ulicu do ev. kostola, kde sa konala pietna rozlúčka. Následne bol obradne pochovaný na ev. cintoríne.

Hrob Martina Rázusa bol zásluhou rodiny dôstojne upravený a zďaleka priťahoval a dodnes priťahuje pozornosť. Okrem nápisu mena a dát narodenia a úmrtia svieti na ňom vlastné Rázusovo štvorveršie:

Ja už pod mohylou budem sniť – no čujne,
chápuc, že čo mrelo – rastie – ženie – bujnie.
A keď dôjdu vďační hrob môj popolievať –
precítim to, že pred´s hodno bolo trpieť, hodno bolo spievať!

Spolu s ním v hrobe odpočíva manželka Elena, rodená Zochová, ktorá ho nasledovala vo veku 53 rokov (zomrela 26. 7. 1946). Treba konštatovať, že Rázusov hrob sa nielen krátko po jeho smrti stal akýmsi pútnickým miestom, kde sa chodili klaňať významní predstavitelia slovenského národa, ale aj všetci, pre ktorých znamenal jedinečný príklad odovzdanosti všetkých síl v prospech malého národa a zápasu o jeho dôstojné miesto na mape ostatných národných spoločenstiev.

Delegácia z Matice slovenskej pri hrobe M. Rázusa, prvý sprava J. C. Hronský

Záujem o osobnosť Martina Rázusa trvá dodnes, hoci boli časy, keď nebol z politických dôvodov žiaduci. Jeho vnuk Ivan Rapoš v rozhovore pre zenskyweb.sk z 22. 8. 2012 uvádza:

„Narodil som sa desať rokov po smrti starého otca,“ spomína Ivan Rapoš. *„Vyrastal som pod jeho portrétom, obklopený knihami, ktoré napísal, ovplyvnený myšlienkami...“*

Do učebných osnov komunistickej éry sa však Martin Rázus nedostal. Pre vtedajší režim bol doslova neprijateľný. A hoci oficiálne miesta zachovávali prísnu omertu, našlo sa pár statočných, ktorí s úctou a láskou spomínali na Rázusa. *„ Jedným z nich bol môj učiteľ na základnej škole Andrej Nitriansky.“*

Rodina Martina Rázusa pri hrobe 1958. V hornom rade zľava synovec Ján Rázus, zať Gabriel Rapoš, v strednom rade neter G. Rapoša Elena Rapošová, neter Dana Ksandrová, vnučka Viera, sestra Mária Rázusová Martáková, syn Martin Rázus, jeho manželka Viera, v dolnom rade brat Matej Rázus, jeho manželka Darina, brat Michal, v podrepe švagor Ján Marták, vpredu vnuk Ivan Rapoš.

Napriek prekážkam sa povedomie o Martinovi Rázusovi udržalo. Príkladom môže byť podujatie Literárneho a hudobného múzea v Banskej Bystrici, ktoré sa konalo pri príležitosti 100. výročia spisovateľovho narodenia. Ako jediné na Slovensku pripravilo 18. mája 1988 dôstojné stretnutie s jeho literárnym dielom. Na odbornom seminári vystúpili prof. Ján Števček, Dr. Vladimír Petrík, doc. Eduard Gombala a Dr. Ida Púchyová. V kultúrnej časti zazneli v interpretácii sólistov banskobystrickej opery Mikuláša Doboša a Oľgy Hromadovej Rázusova obľúbená ľudová pieseň Čože je to za prekrásne vtáča a (svetová) premiéra zhudobnenej básne Starý husliar od Alfréda Zemanovského.

Po roku 1989 sa odkaz Martina Rázusa dočkal renesancie. Vznikli nové literárne expozície, spolky a podujatia, sochy a pamätníky, dokonca sa obnovila SNS, obnovené boli aj miestne odbory Matice slovenskej, ktoré si pravidelne chodia uctiť jeho odkaz. Netradičným, ale zaujímavým podujatím je aj cykloturistický maratón Po stopách Martina Rázusa, ktorý organizuje Spolok Martina Rázusa.

Najdôležitejšie však je, že autor Maroška a ďalších literárnych diel dodnes priťahuje *vďačných,* čo mu prichádzajú hrob popolievať, ako to sám predpovedal v štvorverší na jeho hrobe.

Ďalší osud rodiny

Krátko po jeho smrti sa do nového domu v Banskej Bystrici presťahovala už žiaľ bez neho manželka a tri deti – Martin (nar. 1914), Elena (nar. 1919) a Viera (nar. 1922).

Vľavo dom Rázusovcov v B. Bystrici

Autorka tohto príspevku získala bližšie informácie od spisovateľovej vnučky – dcéry jeho syna Martina – doc. Ing. arch. Viery Lichardovej, PhD. Vo svojom archíve našla dobové fotografie rodinného domu, v ktorom žili. Bola taká láskavá a vylovila v pamäti spomienky najbližších na ich život v meste.

Najstarší syn Martin v tom čase už študoval na lekárskej fakulte v Bratislave, dcéra Viera sa vydala za architekta Jána Svetlíka, dcéra Elena sa roku 1944 vydala za tajomníka a dramaturga Slovenského rozhlasu Gabriela Rapoša. Samozrejme, v čase druhej svetovej vojny to boli časy napäté, dramatické a premenlivé. Búrlivé obdobie povstaleckých dní všetci prežívali aktívne, zať Gabriel Rapoš sa stal vedúcim pracovníkom Slobodného slovenského vysielača, syn Martin už ako lekár sa vrátil po bombardovaní bratislavskej Apolky v júni 1944 do Banskej Bystrice s manželkou a ročnou dcérou Vierkou a pomáhal v nemocnici.

Rodina síce bývala v dome, ale dôkladnejšie zabezpečili aj pivničné priestory (zdvojili okná, aby sa v pivnici mohli skrývať). Po potlačení povstania musel lekár Martin Rázus na pokyn MUDr. Daniela Petelena vydať nemocnicu Nemcom a následne spolu s Gabom Rapošom odišli do hôr. Ich manželky sa snažili pomáhať aj tak, že v kočíku s malou Vierkou skrývali lieky a odovzdávali ich na dohodnutom mieste. V najťažších chvíľach však odišli do Ľubietovej k bratovi Gaba Rapoša. V bystrickom dome zostala iba matka s dcérou Vierou, na byt im dokonca pridelili aj nemeckého dôstojníka. Bezprostredná blízkosť sedrie im iste nepridávala na pokoji, diali sa tam veľké represálie, ktorých prinajmenšom zvukové efekty museli naháňať hrôzu.

Bolo veľkým šťastím, že sa všetci dožili oslobodenia. Žiaľ, krátko na to manželka spisovateľa zomrela. Rodinné puto sa tým pretrhlo a potomkovia Martina Rázusa si postupne našli ďalšiu životnú cestu v Bratislave. Rodinný dom ešte istý čas prenajímali, ale v roku 1965 ho definitívne predali.

Kvôli úplnosti uvádzame na tomto mieste bezprostredných potomkov Martina Rázusa:

MUDr. Martin Rázus, manželka Viera, rod. Jesenská, deti: doc. Ing. arch. Viera Lichardová, PhD., Ing. Martin Rázus, Ing. Miloš Rázus, MUDr. Pavol Rázus

Elena Rázusová, manžel Gabriel Rapoš, dieťa: PhDr. Ivan Rapoš

Viera Rázusová, manžel prof. Ing. arch. Ján Svetlík, deti: Ing. arch. Ján Svetlík, Jela Šmotláková

Z uvedených vnúčat v súčasnosti žijú štyria – doc. Ing. arch. Viera Lichardová, PhDr. Ivan Rapoš, MUDr. Pavol Rázus a Jela Šmotláková.

Pani Viera Lichardová pri zbieraní spomienok na rázusovskú rodinu ľutovala, že sa viac rodičov nepýtala na rodinné korene, na udalosti s nimi spojené. Samozrejme, niečo bolo zapríčinené aj nemilosťou Martina Rázusa v období 2. polovice 20. storočia, ale aj bežnou praxou v živote detí a rodičov, v aktuálnom čase sa deti nezaujímajú o život svojich predkov - žijú svojimi problémami. Až po ich odchode na večnosť ľutujú, že sa o nich viac nezaujímali...

Medzi banskobystrickými pamätníkmi sa možno aj dnes nájde niekto, kto si niečo z tohto obdobia vybavuje a mohol by mozaiku obrazu Martina Rázusa a života jeho rodiny doplniť. Budeme radi, ak svoje svedectvo poskytne autorke alebo redakcii.

Jana Borguľová

Použité fotografie sú zo zbierok LA SNK Martin, LHM ŠVK Banská Bystrica a súkromného archívu V. Lichardovej.

SPOZA PLOTA 3/2018

Takto pred rokom som sa vybral za kamarátmi do Kremnice. Na vtedajšej provizórnej autobusovej stanici na Uhlisku som pri priečinku popýtal o cestovný lístok.

„Ach, tak vy chcete do Kremnice, no máte pravdu, je to krásne historické mesto," prihovorila sa pani na opačnej strane priečinka, kým zadávala do počítača cieľové údaje môjho lístka. Nepripravený na takýto komentár som sa zmohol iba na „no určite, je to krásne mesto a ešte to okolie...!"

Moja pozitívna mienka o Kremnici pani zrejme potešila, a tak pokračovala: „...majú tam aj tú mincovňu, ktorá funguje už od r. 1328 až dodnes, Kremničania vedia, čo tam majú, vážia si to a je im to aj na osoh. A my sa tu stále ondieme iba s tým esenpé"

Na moje nemalé prekvapenie pani vôbec nestlmila hlas a ani sa nepoobzerela, či náhodou niekto cudzí nepočúva. Podľa výzoru pani mala dosť rokov nato, aby si dobre pamätala časy, keď sa názory, ktoré neboli v súlade s oficiálnou doktrínou hovorili utlmeným hlasom „na štyri oči".

Cestou do Kremnice sa mi v mysli stále vynárali slová predávačky cestovných lístkov, ktorá bez toho, aby sa musela pozrieť do smartfónu vedela na rok presne, kedy v Kremnici bola založená najstaršia mincovňa v Európe a tiež sa nebála nahlas prejaviť svoj kritický názor na spôsob, ako sa v Bystrici oficiálne nakladá s dejinami mesta.

Vox populi vox Dei

Predsavzal som si, že nechám prejsť rok počas, ktorého si overím opodstatnenosť kritického názoru bystrickej predavačky cestovných lístkov, a potom sa pokúsim túto príhodu nejako spracovať.

Múdre hlavy už dávno prišli k záveru, že dejiny sa objektívne nedajú popísať. Tiež je zaužívaná definícia, podľa ktorej dejiny píšu víťazi a to, čo napíšu, nie vždy odpovedá skutočnosti. Táto sa často prispôsobovala (a aj dnes prispôsobuje) vládnucej ideológii. Ani skoro po 30 rokoch od novembra ´89 sa nepodarilo nájsť dosť odvahy na to, aby sa opustili vyšliapané chodníky čierno-bieleho výkladu slovenských dejín, aby sa zbavili ideologického nánosu a historická veda sa vydala na cestu za komplexným, odborne podloženým, neskresleným obrazom histórie Slovenska. Tento neuspokojivý stav, ktorý nomenklatúra v Prešporku pokladá za vyhovujúci (komu asi?) a nemenný, vrhá tieň aj na mesto pod Urpínom, ktoré ako keby v poslednej dobe zabudlo, že jeho dejiny sa začali písať oveľa skôr ako 29. augusta 1944. Ako keby sa zabudlo, že lesk „medenej" Bystrice dlhú dobu žiaril po celej Európe, ako keby sa tu nechal ležať bokom jedinečný historický „kapitál", ktorým Banská Bystrica disponuje, ktorý by sa dal profesionálne zúžitkovať v prospech mesta a jeho obyvateľov. Určite by prispelo k dynamickejšiemu zviditeľňovaniu Banskej Bystrice doma a najmä vo svete, keby niektoré v súčasnosti preferované dejinné udalosti mesta nezatláčali do pozadia či zabudnutia iné, nemenej významné obdobia našej histórie.

Je načase, aby sa zintenzívnilo úsilie smerujúce k vytvoreniu profesionálnych rámcových podmienok, ktoré by tvorili pevný základ pre proaktívne zvidoteľňovanie „medenej" a aj „povstaleckej" Bystrice doma i vo svete.

Po čase som v Bystrici opäť navštívil svoju obľubenú kaviareň. Okrem kávy som dostal chuť aj na šüteméň, a tak som sa opýtal mladej čašníčky, čo majú dnes dobrého.

Milo mi ponúkla „čiskejk", čokoládovú tortu a iné zákusky. Keď som počul to slovo „čiskejk" až ma zamrazilo, ale ovládol som sa a nevinne som sa opýtal, čo je to ten „čiskejk". Mladá čašníčka bola mojou otázkou trochu zaskočená, ale po chvíľke odpovedala, že to až tak presne nevie, čo v tom koláči je, ale že určite tam bude tvaroh, ale že to je po anglicky...

Nedalo mi, a tak som sa jej opýtal, či ten tvaroh dovážajú sem z Anglicka a tu sa z neho vyrába „čiskejk". To už čašníčka s úľavou zaregistrovala presun našej konverzácie do žartovnej polohy a s úsmevom mi odpovedala, že „...nie, tie koláče sa vyrábajú z nášho tvaroha tu v Bystrici". Spomenula aj meno výrobcu, od ktorého zákusky dostávajú. Meno mi bolo známe, v jeho cukrárni na námestí mi už pred dvomi rokmi ponúkali „čiskejk" a „eplpaj". Vtedy som sa zaprisahal, že si v Bystrici nikdy žiaden „čiskejk" neobjednám, aj keby som mal skapať od hladu.

V Nemecku žijem už 50 rokov a ešte sa mi ani raz nestalo, aby mi v kaviarni či v pekárni namiesto tvarohového koláča ponúkli „čiskejk". Hnevá ma, že v mojom rodnom meste sa po kaviarňach a cukrárňach rozširuje „čiskejková" epidémia a nikto proti tomu nič nepodnikne. Nie je to prejav zakomplexovanej menejcennosti, keď sa nenáležitým používaním cudzích pomenovaní slovenských výrobkov – v tomto prípade poctivého tvarohového koláča – snažíme vzbudiť dojem svetáctva...?

Chudinku čašníčku som už ďalej netrápil, ale chuť na zákusok ma prešla, a tak som si objednal len kávu. Dúfam, že sa nedožijem toho, keď v bystrických kaviarňach budú ponúkať „koffy" namiesto kávy.

Dušan Klimo

ČRIEPKY Z DOBOVEJ TLAČE

Smer 22. 8. 1968

Smer 23. 8. 1968

Smena 4. 9. 1968

Smer 23. 8. 1968

NEZABUDNITE!

Dnes a každý deň počas okupácie našej republiky armádami Varšavskej zmluvy, zastavte o 12. hod. na dve minúty prácu, rozzvučte sirény fabrík, lokomotív, klaksóny áut a vyjadrite takto nesúhlas s ich samozvaným a ničím nezdôvodneným okupovaním našej vlasti!

Smer 22. 8. 1968

Lučatín je Dubčekovo

BANSKÁ BYSTRICA — Obyvatelia obce Lučatín sa z vďaky za statočnosť a rozvahu nášho najvlčšieho slovenského politika rozhodli premenovať svoju obec na DUBČEKOVO.

Smena 4. 9. 1968

Nečakali sme také sklamanie

Verní zostaneme!

Našim čitateľom!

Ak by sa vám vážení čitatelia naše noviny zajtra nedostali do rúk, alebo z akýchkoľvek príčin by ich obsah bol v rozpore s naším dnešným stanoviskom, považujte toto naše mimoriadne číslo za jediný možný a nekompromisný postoj, všetkých pracovníkov našej redakcie.

Smer, mimoriadne vydanie

Z archívu ŠVK v B. Bystrici
Dušan Jarina, Branislav Bubniak

ZO ZÁŽITKOV 21-ROČNÉHO DOBROVOĽNÍKA

2. časť

Nasledujúce dni boli priam nabité dramatickými udalosťami: mnohé vojenské jednotky vypovedali poslušnosť vláde, partizánske skupiny boli otvorene zásobované armádou, výbuch bol cítiť vo vzduchu. Dňa 29. augusta v rozhlasovom prejave minister obrany Slovenského štátu generál Čatloš oznámil, že na Slovensko prichádza nemecké vojsko a vyzval armádu a obyvateľstvo, aby ich prijalo ako priateľov. Po dramatických udalostiach na veliteľstve pozemného vojska v Banskej Bystrici v nočných hodinách vydalo povstalecké vedenie rozkaz slovenskej armáde k odporu proti prichádzajúcim nemeckým jednotkám. V dopoludňajších hodinách 30.augusta 1944 sme si vypočuli z banskobystrického vysielača výzvy k armáde a slovenskému národu, ktorými bolo vyhlásené Povstanie. Bol som veľmi šťastný, že idem do boja proti Nemcom. Výzvu k armáde prečítal v rozhlase podplukovník Mirko Vesel, môj strýc. Len neskôr som sa dozvedel, že proklamácie, ktorými bolo Povstanie vyhlásené, vznikli v našej chate na Donovaloch a že jedným z ich signatárov bol aj môj otec.

Naša jednotka dostala zbrane. Počet jej príslušníkov postupne narástol na 150 mužov. Dostala názov Vysokoškolský strážny oddiel (VSO). Tento názov celkom nevystihuje skutočnosť. Išlo o bojovú jednotku - štábnu rotu veliteľstva I. Československej armády na Slovensku. I keď väčšina jej príslušníkov bola z radov vysokoškolákov, bola v jednotke hodne zastúpená aj mládež stredoškolská a robotnícka. Pochopiteľne, väčšinu tvorili Slováci, bola však medzi nami aj početná skupina Čechov, ktorí z nasadením života prešli z protektorátu na Slovensko, a boli medzi nami aj dvaja Juhoslovania. Aj politické zloženie našej jednotky zodpovedalo súčasnému politickému dianiu. Komunisti i príslušníci občianskeho bloku, všetci nadšení vlastenci so spoločným cieľom prispieť svojim dielom k porážke fašizmu.

Bratranci - príslušníci VSO: zľava Ludvík Nábělek, Václav Vaško, Stanislav Káles, Juraj Vaško a Igor Nábělek

Veliteľstvo armády rozhodlo presunúť našu jednotku z Harmanca na Donovaly. Po doplnení jej stavu bola rozdelená na tri čaty. Ja som bol príslušníkom prvej čaty ako automatčík pridelený ku guľometu, guľometčíkom bol môj brat Igor. Veliteľom čaty bol nadporučík Mikuláš Štubňa. Naša jednotka na Donovaloch prekonávala predovšetkým intenzívny a tvrdý bojový výcvik. Podľa príkazov veliteľstva vykonávali jednotlivé čaty alebo družstvá zaisťovaciu a hliadkovú službu na hrebeňoch Veľkej Fatry a Nízkych Tatier, v neskoršom období chystala jednotka ubytovacie možnosti pre velenie armády pre čas očakávaného pádu Banskej Bystrice, pripravovala a strážila vojenské proviantné sklady.

V druhej polovici októbra sa situácia na povstaleckých fontoch zhoršovala, tlak nemeckých vojsk narastal. My, príslušníci VSO, sme boli nespokojní s úlohami, ktoré nám veliteľstvo určovalo. Dožadovali sme sa nasadenia do frontového úseku. Dňa 12. októbra veliteľstvo rozhodlo presunúť časť našej jednotky v počte 12 chlapcov prevažne českej národnosti k partizánskej jednotke „Za víťazstvo“ s úlohou preniknúť na Moravu a viesť partizánsky boj. Dňa 22. októbra prišiel pre náš oddiel rozkaz k príprave ne presun do bojového úseku pri Detve. Nakoľko aj tu došlo k rýchlemu postupu nemeckého vojska, presun sa neuskutočnil. 25. októbra sme na rozkaz veliteľstva pripravili v oblasti Donovalov poľné letisko, na ktorom mohli pristávať ľahké lietadlá. V tom čase bola ďalšia časť našej jednotky odvelená do oblasti detvianskej Poľany s úlohou pripraviť priestory pre veliteľstvo armády po predpokladanom ústupe z Banskej Bystrice. Naša čata dostala rozkaz k pochodu po hrebeňoch Nízkych Tatier cez Prašivú, Latiborskú hoľu až na Chabenec a Ďumbier. Úlohou bolo preveriť a dokončiť prípravy pre prechod časti armády do hôr v oblasti Latiborskej hole a nadviazať styk s jednotkou podplukovníka Martina Kučeru, ktorý viedol ústupové boje od Brezna cez Čertovicu. Pochod hrebeňom Nízkych Tatier v plnej poľnej výzbroji bol namáhavý a vyčerpávajúci -- a to sme ešte netušili, že to bola len nevinná predohra k tomu, čo nás tu v krátkom čase očakávalo.

Dňa 27. októbra sme v oblasti Chabenca dostali rozkaz ihneď sa vrátiť na Donovaly. Tam sme prišli už za hlbokej tmy úplne vyčerpaní. Nečakalo nás tu nič dobrého. Dozvedeli sme sa, že padla Banská Bystrica, že velitelia armády sú na Donovaloch, že vydali rozkaz k prechodu na partizánsky spôsob boja a že naša jednotka im a štábu bude robiť ochranu pri ústupe do hôr. Nebolo sa kde najesť ani kde si ľahnúť k spánku, keďže naše ubikácie boli preplnené vojakmi a civilmi, ktorí ustúpili z Banskej Bystrice. Vyhľadal som na Donovaloch mojich rodičov, ktorí už taktiež ustúpili z Banskej Bystrice -- našiel som ich v posledných prípravách na cestu do hôr spolu s mojím najmladším bratom Ivanom, vtedy 15-ročným. Sotva som bol s nimi niekoľko minút, došla spojka s odkazom, že sa máme okamžite pripraviť na odchod do hôr, vziať si iba najnutnejšie veci a ešte počas noci sa presunúť do neďalekej horskej osady Polianka. Rozlúčka s rodičmi a bratom bola krátka, za danej situácie sme nemohli vedieť, či nebola posledná. Počas noci časť našej jednotky kryla Donovaly od severu na hrebeni vrchu Zvolen proti Nemcom postupujúcim od Liptovskej Revúcej. Časť nakladala a prepravovala proviant a muníciu do hôr za Polianku, časť pomáhala na veliteľstve pri likvidácii materiálov, ktoré sa nesmeli dostať do rúk Nemcom. My, čo sme sa vrátili z akcie na Chabenci, sme po prechode na Polianku skôr zasadli ako zaľahli ku krátkemu nepokojnému spánku.

MUDr. Ludvík Nábělek

Zobudili sme sa zavčasu ráno. Bol 28. október, štátny sviatok Československej republiky. Ponad donovalské lúky a hrebene Nízkych Tatier sa valila nízka hmla. Bolo sychravo, mrholilo alebo pršalo, bola zima. Nekonečné prúdy vojakov, partizánov a civilov tiahli od Donovalov smerom na východ, do pohoria Nízkych Tatier, v ústrety nepohode, zime, hladu, nepriateľovi a veľmi neistému osudu. Naši chlapci, čo boli na stráži, mi oznámili, že za brieždenia videli ustupovať smerom na Prašivú aj mojich rodičov s najmladším bratom. Medzi ustupujúcimi sme videli aj členov anglickej a americkej vojenskej misie, ktorí došli na oslobodené územie počas SNP, neskoršieho hrdinu Sovietskeho zväzu majora Jegorova so štábom, časti paradesantnej brigády a mnoho ďalších známych a najmä neznámych ľudí. Ja som sa spolu s časťou našej čaty ešte vrátil z Polianky späť na Donovaly pre proviant. Oblasť Donovalov nám poskytovala nezabudnuteľný obraz porážky a chaosu, ktorý ani hustá hmla nemohla zakryť. Proviantné sklady už nikto nestrážil, každý odnášal, čo mohol. Na pokraji poľného letiska horeli lietadlá, na lúke blčali horiace autá a vybuchovala munícia. Situácia, kedy aj najtvrdší chlapi málo hovoria, zato mnoho uvažujú. Boli sme poslední, čo sme dopoludnia ustúpili z Donovalov.

Po skoncentrovaní jednotky vydali sme sa znova na východ do pohoria Nízkych Tatier. Robili sme ochranu veleniu armády, v našej skupine bol generál Viest so svojim pobočníkom nadporučíkom Petrom, generál Golian a mnohí ďalší zo štábu. V tom čase boli sme už jedným z posledných organizovaných útvarov armády, i v týchto najhorších podmienkach s vysokou morálkou, zato však bez bojových skúseností, čo sa ukázalo neskôr rozhodujúcim. Našim cieľom bolo ustúpiť z Donovalov do oblasti Prašivej a následne dostať sa cez Hron na jeho južnú stranu do priestoru Poľany.

Ludvik Nábělek

KŇAZ PAVOL SITÁR, TRPITEĽ PRE VIERU

Život Pavla Sitára, rodáka zo Sielnice, je svedectvom o trpkom osude veriaceho človeka, ktorý sa ani po psychickom a fyzickom nátlaku nevzdal svojho náboženstva. Verný katolíckej cirkvi a kňazskému poslaniu ostal napriek týraniu, väzneniu v tme, vybitým zubom a jazvám na tele, ktoré mu spôsobili posluhovači neľudského totalitného režimu 50. rokov minulého storočia. Zomrel ako 73-ročný s modlitbou na perách.

Sielnický rodák, kňaz a trpiteľ pre vieru sa narodil 4. decembra 1920 ako jedno zo siedmich detí Pavla a Márie, rodenej Kuzmovej. V kostole Všetkých svätých v Sielnici ho pokrstil badínsky farár Juraj Ohrival. Po absolvovaní ľudovej školy vo svojom rodisku sa prihlásil do Štátneho reálneho gymnázia v Banskej Bystrici, pokračoval štúdiom v malom seminári v Nitre a štúdium zakončil v malom seminári v meste pod Urpínom maturitnou skúškou roku 1941.

Následné štúdium teológie Pavlovi prerušila náhla smrť otca. Pri prechode frontu Zvolenskou kotlinou v roku 1945 zasiahol delostrelecký granát alebo mína dvor jeho rodného domu. Jeho otca smrteľne zranila črepina a dom vyhorel. Pavel sa potom staral o matku a v teologických štúdiách pokračoval o rok neskôr v roku 1946.

Za kňaza ho vysvätil nitriansky pomocný biskup Eduard Nécsey 15. júna 1947. Primičnú sv. omšu slúžil v Kostole Ducha svätého v Sielnici 22. júna 1947. Homíliu predniesol bývalý správca badínskej farnosti František Szabó. Slávnosti sa zúčastnili klerici z Nitry a Banskej Bystrice.

Pavel najskôr dva mesiace „kaplánčil" v Handlovej a v Čiernom Balogu. V júni 1948 ho biskup poslal za kaplána do Nitrianskeho Pravna a v decembri už slúžil ako kaplán v Chrenovci. Počas jeho pôsobenia v Chrenovci vyhorel kostol. Sám sa aktívne zapájal do výstavby nového, pričom nikdy nechýbal na brigádach. To sa nepozdávalo predstaviteľom nastupujúceho totalitného režimu, ktorý potláčal náboženskú slobodu. Proti tomu, ako aj proti zoštátňovaniu súkromného majetku a kolektivizácii, vystupoval mladý odvážny kňaz na kazateľnici.

Pavol Sitár pri svätej omši

V roku 1952 ho vzali do väzby v Banskej Bystrici, kde ho držali v tme, aby nevedel, či je noc alebo deň. Vybili mu zuby a neskôr ukazoval i jazvy na krku. Vo väzbe strávil sedem mesiacov. Odsúdili ho za trestný čin poburovania proti republike a zneužitia náboženskej funkcie na tri roky odňatia slobody, päť rokov pozbavenia občianskych práv a slobôd a 5 000 Kčs pokuty. Vo väzení v Ilave ho nútili vzdať sa kňazstva. Vyjadril sa, že keď ho rodičia vychovali za kňaza, kňazom aj ostane. Väznili ho do 4. mája 1953, keď ho prepustili na amnestiu prezidenta ČSR Antonína Zápotockého. Spomienky na návštevu v ilavskom väzení sa stále vynárajú jeho švagrinej Márii:

„Tam som mu chcela ruku podať a nedovolili mi, aby som pekne stála, inak pôjdem von.... Bola som tam s jeho sestrou... a nechali nás len päť minút... Keď sme odchádzali, tak nám ľúto bolo, tak sa nám ešte žandári aj vysmievali..."

Po prepustení z väzenia ho neustále sledovala Štátna bezpečnosť. Sledovali ho a udávali za peniaze, žiaľ, aj niektorí jeho spolurodáci. Vrátil domov k matke. Pracoval v stavebnej firme Doprastav vo Zvolene. Potajomky sa venoval mládeži pri duchovných cvičeniach v horách a bohoslovcom. V roku 1958 ho opäť zatkli a odsúdili na 7 rokov odňatia slobody a konfiškáciu majetku za ilegálne vedenie seminaristov. Vo väzení vo Valdiciach pracoval ako brusič skla do amnestie, ktorú mu udelili 9. mája 1960. Po prepustení pracoval vo výrobe.

Pavol Sitár v mladosti

V roku 1964 dostal štátny súhlas ísť za kaplána do Kremnice. Ako kaplán v Detvianskej Hute pôsobil od roku 1966 a od roku 1967 sa prvýkrát stáva správcom fary v Nemeckej nad Hronom. Na faru v Pohronskej Polhore sa dostal v roku 1985 a duchovné povolanie zavŕšil ako farár v Pitelovej, kde pôsobil od roku 1992.

Titul čestný dekan mu udelili v roku 1990 a v tom istom roku ho súd v plnom rozsahu rehabilitoval. Pavol Sitár sa tak dočkal vytúženej slobody, ktorú priniesla Nežná revolúcia v roku 1989. Negatívnymi zážitkami z väzenia bol tak silno poznačený, že ani po „Novembri" o nich nechcel rozprávať a neraz sa pri spomienkach rozplakal.

Zomrel 6. 2. 1993 v Pitelovej. Veriaci ho našli mŕtveho sediaceho v kresle nad breviárom. Pochoval ho banskobystrický diecézny biskup Rudolf Baláž. Jeho telo odpočíva pri Kostole Ducha svätého v Sielnici pri hrobe farára Juraja Ohrivala.

Aj štvrťstoročie po jeho odchode do večnosti nám jeho neľahký život, ako aj osudy iných trpiacich kňazov pre vieru, pripomína zoznam perzekvovaných duchovných pastierov na pamätnej tabuli na Námestí SNP v Banskej Bystrici.

Michal Vorošík

Literatúra:

BRENDZA, Gabriel. *Blahoslavení prenasledovaní pre spravodlivosť.* Vydal: Kňazský seminár sv. Františka Xaverského, Banská Bystrica - Badín 2006

SENČEK, R. Richard – VÁROŠÍK, Michal. *Sielnica od A po Z.* Vydal: PhDr. RNDr. Richard R. Senček – Amtheon – Banská Bystrica 2016

KUCHÁRIK, Roman. *Život a perzekúcia kňaza Pavla Sitára.* Diplomová práca, Badín 2000

Pramene:

Kniha Najsvätešího Ruženca v Sielnici 1 Marca Roku 1891 Založeneho, rukopis,1907

Pamätná tabuľa venovaná väzneným kňazom, Námestie SNP, Banská Bystrica, inštalácia r. 1998

Zvukový záznam:

Archív RTVS, Zvukový záznam: názov: Perzekúcia Pavla Sitára, trvanie 5 min. 4 s., vysielací čas 17. november 2009

BYSTRICA A BYSTRIČANIA 2

V októbri t. r. sa dostane k čitateľom ďalší knižný prírastok z vydavateľstva AB ART press s. r. o. Slovenská Ľupča, ktorým je druhý diel publikácie *Bystrica a Bystričania* v edícii *Ako sme tu žili* (prvý diel vyšiel v roku 2017). Nadväzuje na predchádzajúcu úspešnú trilógiu *Banská Bystrica – Ako sme tu žili,* ktorá oživuje spomienky na minulosť nášho mesta vrátane ľudí, ktorí v tých časoch v ňom žili.

Zostavovateľom publikácie je Vladimír Bárta ktorý na základe príspevkov viacerých autorov vytvoril zaujímavú mozaiku príbehov z dávnejšej i nedávnej minulosti mesta. Publikáciu dotvárajú dobové i novšie nielen dvojfarebné ale aj viacfarebné obrázky.

V Banskobystrickej storočnici sú zahrnuté najdôležitejšie udalosti týkajúce sa mesta v rozpätí rokov 1918 - 2018. Iste čitateľov zaujme niektorý z nasledujúcich 22 príspevkov: Viete ako sa Bystrica rozrastala?, Deň matiek, Za živa v Bystrici..., Oslava 20. výročia SNP, Bol som vlakárom, Banskobystričan ako sa patrí, Podoby Gastrocentra Hradec – dom mnohých tvárí, Časy mliečnych barov, Zimná makabiáda roku 1936, Banskobystrické 70. roky, Spomienka na Banskobystrickú rodáčku, Osudy niektorých bystrických mostov, Bol som slovenským rekordérom, Chatár zo Suchého vrchu, Detstvo na Žltých pieskoch, Jeden z mojich pacientov, Pamätáte sa na OSCR, Povestné serpentíny na Šturec, Kto žil v troch panelákoch na Mládežníckej ulici, Volali nás Zväzarmovci, Späthova píla v Ulmanke (Uľanka) a naša rodina, Škola na Bánoši začínala v Radvani, História *Murgašky* a Čaro pomaturitných stretnutí.

Aj druhý diel publikácie *Bystrica a Bystričania* iste vzbudí nostalgické spomienky na mladosť a dospievanie v mysliach staršej generácie a mládeži umožňuje dozvedieť sa niečo o niekdajšom živote v našom meste a premenách priestorov, ktoré poznajú v súčasnosti.

Redakcia

PO STOPÁCH M. R. ŠTEFÁNIKA V PARÍŽI

O putovaní Štefánika do Paríža, presnejšie o obraze M. R. Štefánika, som už písal v predchádzajúcich číslach nášho Permonu. Tento raz by som sa chcel podeliť s čitateľmi o zážitok z mojej poslednej letnej cesty do Paríža a stopách po M. R. Štefánikovi v Paríži.

V súvislosti so Štefánikom a jeho pôsobení vo Francúzsku sa popísalo pomerne veľa. Pri blížiacom sa výročí jeho tragickej smrti (4. máj 1919) bude dobré, ak si niektoré veci objasníme a zopakujeme, aby aj mladá generácia mohla čerpať z jeho odkazu.

Počas tohto leta som navštívil Paríž. Nakoľko to bola moja jedenásta cesta do Francúzska, vedel som, že susedné mesto Brezno má od roku 1997 partnerstvo s Meudonom pri Paríži a chcel som toto malé mestečko navštíviť. O sprostredkovanie slovensko – francúzskych kontaktov sa pred dvadsiatimi rokmi zaslúžil bývalý veľvyslanec SR vo Francúzsku pán Vladimír Valach, bankár, ekonóm a vzácny človek.

Keď som už bol v meste nad Seinou, zadali sme do našej navigácie „Meudon“. Myslel som si, že to bude nejaké mestečko na predmestí Paríža vo veľkej parížskej rovine. No satelitná navigácia nás nasmerovala na neďaleké kopčeky nad Parížom a tu v kopcoch sme zbadali kopulu observatória. Pri vstupnej bráne sme sa informovali, kde by sa mohla nachádzať socha generála Štefánika. No počerný vrátnik o tom nič nevedel a žiaľ aj priľahlý park už bol uzatvorený pre verejnosť. Vrátnik nám rezolútne uviedol, že ak by tu taká socha bola, musel by o tom vedieť.

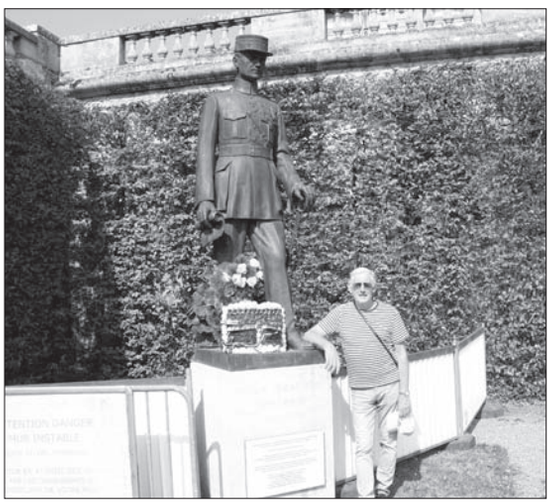

Pri soche M.R. Štefánika a pred observatóriom v Meudone

Pri druhom pokuse sme do Meudonu išli dopoludnia. Park už bol otvorený a už sme sa blížili k nášmu cieľu – k soche M. R. Štefánika. Navigácia nám ukazovala 700, 600 potom 500 m a odrazu zátarasy a vojenská stráž. Na tabuli bol nápis, že v súvislosti s vojenskou prehliadkou a leteckou šou v rámci štátneho sviatku Francúzska (14. júl) je park vyhradený pre koordináciu leteckej prehliadky. Nuž čo, pokúsili sme sa opýtať domácich, čo by nám poradili. Dve milé dámy nám odporučili obísť park a cez oranžériu sa dostaneme do priestoru pred observatóriom, kde by mohla byť naša socha. No tak aj bolo; pod starobylým múrom bývalého kráľovského paláca, tak trochu v tieni sa týči socha nášho rodáka. Je to kópia sochy, ktorú pre mesto Brezno vyhotovil akademický sochár Jozef Pospíšil a osadil v spolupráci s Emilom Bellušom (rok 1929).

Jej kópiu – dvojča pre Meudon vyhotovili v roku 1999 pracovníci Technickej univerzity v Bratislave Ing. Marián Zátura a Ing. Eugen Belica. Socha bola v Meudone odhalená 4. mája 1999 za účasti vládnej delegácie SR na čele s predsedom vlády Mikulášom Dzurindom a ministrom obrany Francúzskej republiky Alainom Richardom.

Chvíľu sme pri našom rodákovi postáli a spravili niekoľko fotografií. Mysľou mi prebehli všetky znalosti o Štefánikovi. Práve tu, u profesora Jansena v Meudonskej hvezdárni začal mladý astronóm svoju „hviezdnu“ kariéru. Ako asistent profesora Jansena bol priekopníkom v metódach výskumu Slnka. Následne bol vyslaný na mnohé miesta našej planéty, kde pokračoval vo výskumoch. Pozorovania robil aj na Mont Blancu, v Španielsku, v Brazílii, v Turkestane, v Alžírsku a v Tichomorí. Za vedecké práce získal mnoho ocenení vo Francúzsku. Od francúzskej vlády získal Rád rytiera Čestnej légie. V ďalších rokoch, v rokoch vojnového konfliktu, bojoval na strane Francúzska proti Rakúsko -Uhorsku a jeho hlavnou ideou bolo vytvorenie slobodných štátov.

V budúcom roku budeme si spomínať sté výročie jeho tragickej smrti. Nesmieme preto zabúdať na podiel Štefánika pri formovaní nášho štátu – Československej republiky, bez ktorej by sme dnes nemali našu demokratickú súčasnosť.

Odporúčam preto aj naším turistom a cestovateľom, aby pri návšteve Paríža navštívili toto miesto. Veď aj bývalý veľvyslanec SR vo Francúzsku pán Valach to nazval „pútnickým miestom“ Slovákov.

Jozef Kreutz

POŠTOVÝ ÚRAD - DNES SLOVENSKÁ POŠTA Š.P.,

architekt Ferdinand Silvan (Silberstein)
1947 - 1. cena v súťaži
1951 realizácia

Ide o posledne dielo významného slovenskeho architekta Ferdinanda Silvana pred jeho emigraciou do Austrálie 41949).

Objekt bol jnostavený na dotyku opevneného mestského hradu a hlavnej diaľkovej cesty smerom na Bre7no, na mieste asanovanej bašty a niekolkýrlu historických budov o. i. rodného domu J. D. Matejovie. Súťažný navrh pošty predstavoval nárožnu budovu s trojpodlažnym krídlom smerom k hlavnej uličnej čiare, krídlo smerom k farskému kostolu malo mať iba jedno pudlažie. V procese konečnej projekcie bola budova zväčšená a podľa projektu aj postavená. Juhovýchodná krídlo je o poschodie vyššie, jeho horné poschodie je odľahčené krytou priebežnou terasou so stĺpikmi. Ľavé krídlo sa spolupodieľa na vytvorení krytého schodiskového vstupu do budovy, má tri podlažia na pôdoryse konvexnej krivky smerom k budove školy.

Motív stĺpov a vtiahnutých terás sa opakuje aj vo dvoch osiach tejto fasády. Hlavné priečelia budovy majú travertínově obloženie. Pri vstupeje umiestnený travertínovy relief s poštárskou tematikou od Ladislava Majerského.

Priestory pre verejnosť - poštové haly, sa nachádzajú na prízemí za hlavným vstupom a v prvom poschodí - taktiež sú opatrené travertínovými ohkladmi. Pôvodne boli v budove umiestnené aj byty.

Klára Kubićková

DŽBÁNOM PITNEJ VODY – NA ZDRAVIE!

Banská Bystrica je obdarená krásnymi horami, ktoré celé stáročia ponúkali ľuďom bohatstvo zeme i obživu. A nielen to. Ponúkali množstvo výbornej pramenistej vody.

Ako sa mesto rozrastalo zvyšovala sa aj potreba jeho zásobovania pitnou vodou. Keďže prírodné pramene boli od mesta ďaleko ľudia tento problém vyriešili studňami. Ide o vertikálne jamy (šachty), ktoré sú kopané, hĺbené (razené) alebo v modernej dobe aj vŕtané. Hĺbka studní závisí od hĺbky uloženia zvodneného horizontu, ktorým studňa prechádza čiastočne alebo v celej jeho hrúbke. Jednoducho povedané, ľudia hĺbili studňu dovtedy, pokiaľ nenarazili sa spodnú vodu, alebo nejaký podzemný prameň. Stalo sa, aj keď zriedkavo, že ani nenarazili na vodu a tiež sa stávalo, že voda v studni vyschla, alebo sa „pokazila“ t. j. stala sa nepitnou. Napríklad keď v studni zahynul nejaký živočích a jeho telo sa nepodarilo včas odstrániť. Vtedy sa musela vyhĺbiť nová studňa niekedy len o niekoľko metrov ďalej.

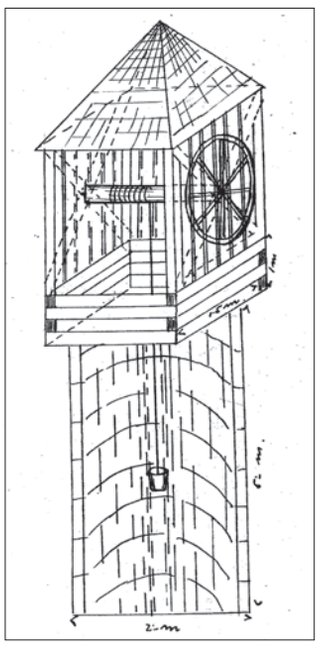

Rez profilom studne, ktorá sa mala v roku 1905 vyhĺbiť v Dubovej

Profil kopaných a hĺbených studní je najčastejšie kruhový, menej štvorcový alebo obdĺžnikový. Hranaté profily sa nachádzajú predovšetkým pri stredovekých studniach (hrady a pevnosti), ktoré boli budované v odolných horninách. V málo odolných horninách sa stena plášťa studne spevňuje kamenným, tehlovým alebo dreveným pažením, v súčasnosti sa využívajú betónové alebo plastové prefabrikáty skruží. Vŕtané studne sú výlučne kruhového profilu a ich priemer je maximálne niekoľko desiatok centimetrov.

Kým kopané a razené studne dosahujú hĺbku zväčša maximálne niekoľko desiatok metrov, vŕtané môžu dosahovať hĺbku aj niekoľko sto metrov. Typickými ručne hĺbenými príkladmi sú studne na stredovekých hradoch. Tu sa razili od 13. storočia, ale predovšetkým v 16. storočí a predstavovali vrchol v budovaní vertikálnych podzemných antropogénnych tvarov reliéfu mimo baní. Ručným razením, bez použitia pušného prachu a inej techniky vznikali pozoruhodné diela vydobytím tvrdej skalnej horniny. Na slovenských hradoch bolo vyrazené nespočetné množstvo studní. Len máloktorý hrad nemal studňu, prípadne cisternu, a niektoré hrady ich mali vyrazených aj niekoľko.

U nás evidujeme približne 300 historických hradov a jeden z najkrajších príkladom hradnej studni nájdeme na hrade v Slovenskej Ľupči. Aj v mestskom hrade v Banskej Bystrici existovala studňa. Vykopaná (vyrazená) bola v roku 1589. Výstavba studne stála 32 zlatých a 63 denárov. Reťaz, ktorou sa načierala voda, bola dlhá 9 siah, čo predstavuje hĺbku viac než 17 metrov. Profil studne bol kruhový a jej náznaková rekonštrukcia sa nachádza medzi samotným barbakanom a budovou starej renesančnej radnice. Kruhová rekonštrukcia ústia studne má priemer 2 m a bola postavená v roku 1997.

Zrekonštruovaná studňa sa nachádza aj v areáli historickej radnice na Námestí SNP. V úradných hodinách je zvyčajne prístupná aj verejnosti. Antonín Filip uvádza, že v minulosti stála jedna studňa aj priamo na námestí. Nachádzala sa približne v priestore, kde sa dnes nachádza morový stĺp. Jednotlivé meštianske domy mali zvyčajne vlastné studne. Z roku 1895 sa zachovala mapa, ktorá dokumentuje celkovú situáciu so studňami v meste. Poľa nej vieme, že v tomto čase bolo v Banskej Bystrici a okolí 201 studní, z toho z dôvodu cholerovej epidémie muselo byť 71 studní zasypaných.

S narastajúcim počtom obyvateľstva a potrebou pitnej vody a tiež problematickou dostupnosťou studní sa už koncom stredoveku v Banskej Bystrici začína budovať mestský vodovod, ale to už je iný príbeh, iná história. Studne majú svoje opodstatnenie aj v súčasnej dobe aj keď ich klasickú podobu vidíme skôr v rekonštrukciách než v reálnej funkcionalite. Avšak moderné vŕtané studne často stoja na začiatku nejedného vodovodu. Článok bol napísaný na základe knihy Podzemie Banskej Bystrice a okolia 2016 od autorov Pavla Hrončeka a Richarda R. Senčeka.

Richard R. Senček

PRÍRODNÉ PRAMENE MEDOKÝŠOV V BANSKEJ BYSTRICI

Rudlovský medokýš

Vrt hlboký až 55 m je situovaný v severnej časti mesta, lokalita Horné Záhrady, cca 100 m vpravo od miestnej komunikácie Rudlová - Stará nemocnica v údolí Rudlovského potoka. Minerálna voda vyteká z rúrky a voľne odteká do potoka. Svojím zložením je síranovo-hydro-uhličitanová, vápenato-horečnatá, uhličitá so zvýšeným obsahom kyseliny kremičitej, studená, hypotonická. Používa sa na pitné účely. Jej mikrobiológia, biológia, príp. nezávadnosť sa vyšetruje sporadicky. Prameň je zahrnutý v Pláne zdravia mesta Banská Bystrica. Okolie vrtu bolo naposledy upravené v súvislosti s výstavbou severného obchvatu v r. 2011. Prameň je trvalo verejnosti dostupný.

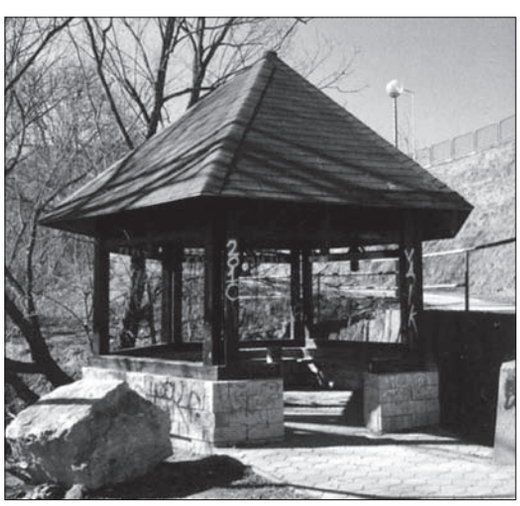

Príjemné zastavenie pri Rudlovskom medokýši

Medokýš na Štiavničkách s parkovou úpravou

Medokýš na Štiavničkách

Prameň sa nachádza v lokalite Štiavničky medzi areálom plážového kúpaliska a krytou plavárňou asi 100 m vľavo od Tajovského potoka na pozemku vo vlastníctve rímskokatolíckej cirkvi. Voda je prírodná, slabo mineralizovaná, hydrouhličitanovo-síranová, vápenato-horečnatá, uhličitá, studená, hypotonická. Jej mikrobiológia, biológia, príp. nezávadnosť sa vyšetruje sporadicky. Prameň je zahrnutý v Pláne zdravia mesta Banská Bystrica. Prvýkrát sa spomína v r. 1663. V správe miestodržiteľa rady z r. 1768 sa uvádza, že kyslá voda sa môže piť len čerstvá a nedá sa skladovať kvôli vysokému obsahu kysličníka uhličitého. V r. 1997 a 2011 boli na medokýši zrealizované rekonštrukčné práce. Mesto v partnerstve s Občianskou cykloiniciatívou Banská Bystrica uspelo v grantovom programe „Pohoda za mestom“ vyhlásenom Nadáciou Ekopolis s projektom „Bystričania, obnovme si Medokýš!“. Nová zelená oddychová zóna sa stala verejnosti trvalo dostupnou oázou pokoja, duševného relaxu a oddychu.

Pavol Katreniak

foto: Jaroslav Čunderlík

TRAGICKÝ ÚDEL NADLESNÉHO KARLA STEFFELA (1879 – 1917)

V srdci Poľany na Kyslinkách sa nachádza lesnícka osada obklopená hlbokými lesmi. Okolité lesy patrili pôvodne Vígľašskému panstvu ale od neskoršieho vlastníka Pavla Kissa, syna Mikuláša Kissa de Nemeskéri zo Šomoďskej župy, v roku 1905 panstvo odkúpil arcikniežа Fridrich z rodu Habsburg. V roku 1906 na Kyslinky prichádza 27 ročný lesný (*förster*) Karol Steffel, ktorý s manželkou a dcérou sa stali prvými obyvateľmi novej hájovne, postavenej v súvislosti so stavbou úzkorozchodnej lesnej železničky (mašinky) z Vígľaša na Kyslinky.

Karl Alois Steffel sa narodil 10. júna 1879 v barokovej hájovni nachádzajúcej sa vo vtedajšej obci Fröhlichsdorf, čo v preklade znamená Veselá ves (Veselí je teraz mestskou časťou Štětí, okres Litoměřice v Ústeckom kraji), ktorú obýval jeho otec - lesník Franz Steffel so svojou manželkou Henriettou. V roku 1897 Karol Steffel vyštudoval Nižšiu lesnícku školu v Hranicích na Morave. Potom pravdepodobne pôsobil v okolí Máchovho jazera, kde sa z jeho manželstva s Jozefínou Wollingerovou (1879 – 1962) v Bělé pod Bezdězem narodila prvá dcéra Henrietta (1904 – 1988). Ešte pred nástupom do Kysliniek Karol Steffel koketoval s myšlienkou o vysťahovaní do Ameriky, avšak jeho manželka Jozefína si to nepriala, pretože pokladala takúto cestu s malým dieťaťom za nebezpečnú. Na Kyslinkách sa stal nadlesným (*oberförster*) a do rodiny im tu pribudlo ďalších šesť detí: Brigita (? – 1933), Karel (1909 – 1984), Mária (1910 – 2005), Marta (1912 – 1977), Anda (? – 1942) a posledné dieťa Jozef (1918 – 1931) sa narodilo až po smrti svojho otca Karla Steffela.

Rodina Steffelovcov na Kyslinkách

Obdobie prvej svetovej vojny bolo nepokojné aj v zázemí, oblasť Poľany nevynímajúc. Obyvateľstvo bolo chudobné, z fronty sa vracali chorí a dokaličení ľudia, mnohí sa však nevrátili vôbec, ostali po nich len vdovy a siroty. Na stavbe železničiek a v lesoch pracovali aj ruskí zajatci. Lesy sa hemžili nielen miestnymi pytliakmi, ale aj vojenskými zbehmi, ktorí sa často sa skrývali na samotách. Uhorskí žandári tam preto často robili razie či už náhodne alebo na základe udania. Niektorí horári pytliakov tolerovali nielen z obavy o svoj život, ale aj za určitý podiel z ulovenej zveri. Nadlesný Steffel bol muž statnej postavy, náruživý poľovník, elitný strelec so skvelou puškou (trojakom) a súčasne bol aj obávaným postrachom pytliakov.

Podľa podania lesníka Jána Nôžku k osudnému incidentu došlo keď Steffel natrafil na pytliakov v lokalite za Škútovkou, pod Prednou Poľanou. Keď sa s puškou pripravenou na výstrel priblížil k najbližšiemu, za jedľou schovanému mládencovi, ďalší ukrytý chlap v snahe ho ochrániť z bezprostrednej blízkosti vystrelil na Steffela, ktorého zasiahol hrubým brokom do brucha. Postrelený Steffel sa rozbehol k strelcovi, ktorému zlyhal ďalší náboj v starej brokovnici a chystal sa ho trojakom zastreliť. Pytliak napriek tomu, že mal od nahuckaných psov dohryzené nohy, tesne pred výstrelom uchopil hlavne Steffelovej pušky takže výstrel ho nezasiahol. Počas následného zápasu s pytliakom sa puška zlomila, zranený Steffel ho však dokázal ešte bodnúť nožom do krku. Pytliakovi sa napriek tomu podarilo aj s kumpánmi uniknúť pričom Steffelov výstrel zo znovu nabitej pušky, ktorá už ale nemala pažbu, ho minul len o vlások.

S veľkými ťažkosťami sa zranený Steffel dostal vozom do Kysliniek, odkiaľ ho mašinkou previezli do Vígľaša a odtiaľ vlakom do nemocnice v Lučenci. Tu ťažkému zraneniu a následnej infekcii 17. mája 1917 podľahol vo veku nedožitých 38 rokov (pochovaný je v Lučenci). Podľa jeho výpovede sa však podarilo vypátrať a usvedčiť z pytliactva a usmrtenia vojaka na dovolenke Spodniaka z osady Obchoditá. Trest vymeraný vojenským súdom si odsedel vo väzení, ale domov sa vrátil s podlomeným zdravím a zakrátko ako 32 ročný zomrel. Podľa inej verzie bol Spodniak z väzenia prepustený a odvelený na taliansky front, kde jeho stopa končí.

Ján Falťan sa vo svojej publikácii *Pytliacka vášeň* nelichotivo zmieňuje o Karlovi Steffelovi v kapitole *Bezohľadný oberferšter.* Považuje ho za bezcitného *„všemocného pána z Kysliniek“.* Podľa neho prenasledoval horárov, že ukrývajú zbehov a vyhrážal sa im stratou zamestnania, udával lazníkov žandárom za pomoc dezertérom, nenávidel pytliakov na ktorých neváhal zákerne strieľať, bol prísny na ruských zajatcov, ktorým pri práci nedožičil odpočinku a nikdy nebol spokojný s množstvom nimi vykonanej práce. Na rozdiel od neho, jeho manželka vraj mala rada zajatcov a kde len mohla, pomohla im. V tých pohnutých časoch ho neraz prosila, aby sa odsťahovali, on bol však neúprosný a vystatoval sa, čo všetko ešte dokáže.

V publikácii je takmer zhodne opísaný aj vyššie uvedený osudný incident s pytliakmi, ktorý ho stál život. V závere autor píše *„Odsťahovala sa už len jeho manželka s deťmi. On zostal naveky medzi ľuďmi, ktorých nenávidel a nič dobré im neprial“.* Nuž s názormi autora, ktoré viac sympatizujú s pytliakmi než so správcom lesa by sa dalo polemizovať. Objektívnejší obraz o *oberferšterovi* Steffelovi nadobudneme ak uvážime niekoľko skutočností. Predovšetkým ak chcel mať v revíri poriadok, musel mať všeobecný rešpekt, ktorý dosahoval snáď aj nadmernou prísnosťou. Jeho prednosťou bolo, že sa nenechal skorumpovať pytliakmi, voči ktorým bol nekompromisný, veď potierať pytliakov patrilo medzi jeho služobné povinnosti, pri výkone ktorých aj zahynul.

Manželka Jozefína sa po smrti manžela s deťmi presťahovala k vydatej dcére Márii do Banskej Bystrice (časť Tehelňa). Po vzniku Slovenského štátu časť rodiny odišla do Čiech. V súčasnosti v Banskej Bystrici žije už len vnučka Karla Steffela, ďalší vnuci a pravnuci sú v Čechách (České Budejovice) a v Kanade. Lesy Poľany po roku 1918 prešli do vlastníctva československému štátu.

Július Burkovský

Banskobystrické reklamy z roku 1943

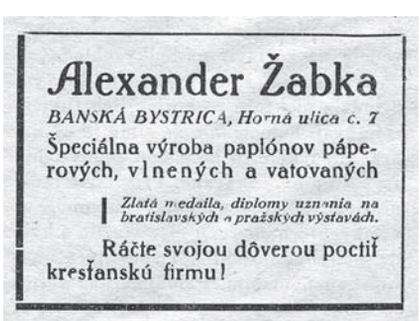

KAM ÍSŤ V BANSKEJ BYSTRICI A JEJ OKOLÍ

Naša Banská Bystrica je mesto v minulosti ale aj v súčasnosti nazývané „perlou Pohronia“ obklopená prírodou – pohoriami Nízke Tatry, Kremnické vrchy a Bystrická vrchovina. Poďme spolu spoznávať najbližšie okolie, veď ho máme skutočne na dosah.

Najviac známe miesto v spojitosti z mestom Banská Bystrica je vrch Urpín s nadmorskou výškou 510 m, podľa ktorého je mesto veľmi ľahko identifikovateľné. Preto aj nesie známy názov „mesto pod Urpínom“.

Práve pre túto skutočnosť vám popíšem cestu na vrch Urpín ako „výstup na symbol mesta Banská Bystrica“. Keďže pôjdeme turisticky – pešo, tak najrýchlejšia orientácia pre každého turistu, v obci alebo v meste je kostol a krčma, sú to dve miesta – orientačné body pre všetkých .

V našom prípade začneme stretnutím sa na námestí SNP pri šikmej veži – hodinová veža, ktorá bola postavená roku 1552 a pri poslednej prestavbe sa naklonila približne o 40 cm, dnes je to trochu viac.

Ak máme turistickú mapu VKÚ – Harmanec č. 100 s názvom Okolie Banskej Bystrice – Donovaly, tak si ju zorientujeme podľa skutočnej – fyzickej situácie, aby sme mali rieku Hron a vrch Urpín po ľavej ruke, čo je východná strana. Vykročíme v ústrety štartu – začiatku k modrej turistickej značke, Kapitulskou ulicou, po pravej ruke máme kostol sv. Františka Xaverského, tvorí roh námestia a dobudovali ho v roku 1715. Je kópiou kostola Il Gesu v Ríme. Príjemnou chôdzou prídeme k podchodu – križovatka ciest Kapitulská a ulica 9. mája popod Štefánikovo nábrežie. V podchode vyjdeme z pravého východu na chodník a pokračujeme vľavo po chodníku popod železničný nadjazd po ulici 9. mája. Tu treba spozornieť, lebo treba ísť po ceste s názvom Pod Urpínom, čo je cesta – ulička. V tesnej blízkosti, pokračujúc medzi domami prídeme k zaujímavosti s názvom rozprávkový dom alebo aj „pokrčený dom“ po pravej ruke. V ľavom kúte sa nám skrýva historická budova „Thurzov dom II.“ za betónovou kockou – spodná betónová pätka pre vlek na Urpín, ktorý nebol vôbec realizovaný. Veľmi rýchlo prídeme ku lipovej aleji – kalvárie, vedúcu ku kaplnke. Odtiaľ je nádherný výhľad na mesto a Nízke Tatry s Prašivou, Chabencom, Chopkom a Ďumbierom. Kalvária pochádza zo 17. storočia so zastaveniami krížovej cesty zobrazujúcej výjavy z utrpenia a smrti Ježiša Krista.

Modrá turistická značka pokračuje ďalej od kaplnky po lúčke popri lesíku až prídeme k turistickej orientácii značiek s nápisom URPÍN 510 m n. m. Na Urpíne sa nachádzajú chránené územia – Urpínska aleja a Urpínska lesostep. Tu by sa mohla vaša námaha skončiť, ale po krátkom oddychu a občerstvení sa zo svojich zásob pokračujeme až k historicky zaujímavému miestu – Vartovka – 568,7 m n.m. Dnes je tu hvezdáreň s možnosťou výhľadov na všetky svetové strany. Cestou si všimnite pozostatky základov zhorenej bývalej chaty, v blízkosti ktorej bol lyžiarsky vlek. Jeho spodná stanica sa nachádzala v lokalite Žlté piesky.

Urpínska lesostep

Urpín - vyhliadka

Vartovka - hvezdáreň na Urpíne

Kaplnka pod Urpínom

Alej stromov ku kaplnke

Až tu si doprajte príjemný oddych a posedenie na prístupných lavičkách. Na verejnom ohnisku si môžete opekať špekačky, slaninku a možno i jablká. Zatiaľ tu nie je možnosť služieb, ako predaj občerstvenia a iných poživatín, pretože sa tu nenachádza zdroj pitnej vody. Aj služba vo hvezdárni je len sporadická, nepravidelná, a tak ju musíte opustiť bez návštevy a pobrať sa pomaly späť domov. Ak však máte dostatok síl a máte chuť pochodiť všetky novovyznačené turistické chodníčky, je tu dostatok miesta na vašu sebarealizáciu, a tak uspokojiť svoju vášeň pre poznávanie a pestovanie turistiky v lokalite vrchu Urpín.

Cestou späť môžete zísť do mestskej časti Radvaň po miestnej žltej značke, do časti Žlté piesky, alebo aj po žltej turistickej značke č. 8437, na Mičinskú cestu do časti Uhlisko. Najjednoduchšie bude vrátiť sa späť, tak ako sme prišli na Urpín a Vartovku – hvezdáreň.

Pripravujeme: Bystrický Permon v spolupráci s o. z. INVERZIA SLOVENSKO a TK SENIOR RADVAŇ – plán výstupov na vrcholy v okolí mesta Banská Bystrica – Urpín, Suchý vrch, Pánsky diel, Trávny Ždiar.

Ján Vicen

BYSTRICKÝ PERMON
Banskobystrická revue pre popularizovanie vedy, umenia a cestovného ruchu

Vydáva: Občianske združenie Permon Vychádza štvrťročne. Šéfredaktor: Ing. Pavel Gender. Zástupca šéfredaktora: PhDr., RNDr. Richard R. Senček, PhD., PaedDr. Dušan Jarina, Redakčná rada: Ján Baláž, Mgr. Jozef Ďuriančik, Igor Chromek, Ing. Július Burkovský, PhDr. Vladimír Sklenka, Mgr. Eva Furdíková, Michal Kiššimon, doc. Ing. Norbert Gáborčík, PhD., Ing. Jozef Kreutz, Ján Vicen. Grafická úprava: PaedDr. Dušan Jarina. Jazyková korektúra: Lenka Mališková.

Adresa redakcie: Ing. Pavel Gender, Horná 48, 974 01 Banská Bystrica, e-mailový kontakt: gender@pobox.sk, nasudj@gmail.com, Tlač: DALI-BB, s.r.o., Banská Bystrica, Registr. číslo: OÚ-OPT-1/2003. Elektronickú podobu nájdete: www.banskabystrica.sk v podadresári kultúra a www.permon.eu, www.permonrevue.sk